

İSLÂM MEZHEPLERİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER¹

Muhammed b. Tavî et-Tancî

Terc.: Esat Kılıçer

Giriş

İnsan, fikir sahibi olması ve düşünme kabiliyetini haiz bulunması bakımından diğer hayvanlardan ayrılmaktadır. Hayvanlar görmeleri, işitmeleri ve hatırlamalarına rağmen kabiliyetlerini ancak bedenî ihtiyaçlarını gidermek için kullanırlar. İhtiyaçlarını giderdikten sonra, gördüklerine veya duyduklarına bir kıymet veremez, onlar hakkında menfî veya müsbet bir hükme varamazlar.

İnsan ise, gerek kendini koruma içgüdüğü ile yaratılması ve gerekse düşünme, istikrâ ve istidlal kabiliyetleriyle teçhiz edilmiş olması sebebiyle eşyanın gerçeklerini öğrenmeye ve etrafındakileri anlamaya meyillidir. Cisimleri, renkleri ve sesleri hisseder ve duyar, hissettiği şeylerden akli müteessir olur ve onları idrak eder, sonra idrak ettiğini düzeltir ve onun hakkında bir hükme varır. Bu hüküm vermesi, ya idrak ettiği iki şeyin arasını uzlaştırması şeklinde olur ki buna onun müsbet hükmü diyoruz. Veyahut idrak ettiği iki şeyin arasını ayırma şeklinde olur ki buna da menfî hüküm adını veriyoruz.

İnsanlardaki anlama isteği kendisinin aslî sıfatlarından biridir. Bu anlama arzusu çocuk büyüdükçe gelişir. Bu şunu ifade etmektedir ki; bölümlere ayırma ve anlama ihtiyacı insanın yaratılışında vardır ve insan büyüdükçe gelişmektedir.

¹ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi dersi için hazırlanan ve özgün adı "İslâm Mezhepleri Hakkında Düşünceler ve İslâm Mezhepleri Tarihi" olan bu makale, Doç. Dr. Selahattin Eroğlu'nun özel arşivinde bulunmaktadır. Bu bölüm, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 3. Sınıf öğrencisi Münteha Kaya tarafından dizilmiştir.

İşte insanda bulunan bu karakterin cibilli oluşu ve gelişme arzemesi, onun aklını; kendi zâtını, ve kendini kuşatan yaratıkları, nefesine emniyet ve itminan verecek şekilde açık ve doğru bir kavrayışla anlamak yollarına sevk etmiştir.

İnsan akli bu merhale merhale çalışmasında, mevcûdat ve hayatın esas iletilerini ve uzak sebeplerini ve kainatın görünüşlerinin birbirleriyle ilgisini araştırırken bazen hata da edebilir. İnsânî düşünce - ilk illetleri araştırmadaki ilk adımlarından beri - ister yerle ilgili olsun ister semâvât ile ilgili olsun bu kâinatın bütününde kevnî nizâmın bir oluşunu ve bu kâinatın değişmez bir kanuna tâbi olduğunu göstermektedir. Tabiata ait görünüşlerinde bir nizâmın mevcut oluşu düşüncesi insan cemiyetlerinde de bir nizâmın bulunması fikriyle birlikte gelişmiştir. İnsan, kâinatla ilgili olayların intizamını ve tabiatındaki görünüşleri göstermesi bakımından “sâbit kânun” kelimesini kullandığında, zihninde açık bir şekilde “kânun” ve “nizam”ın mânasını hatırlar. Bu kânun ve nizam, cemiyete hakim olan otorite koymuş ve ona uyulmasını mecbûri kılmıştır. Biz -hatta bu zamanda bile- kânun ve nizâmın manasını, onları koyan bir kanun koyucuyu tasavvur etmeden düşünememekteyiz.

Buradan anlıyoruz ki, insanı başkalarından ayıran düşünme kabiliyeti ve öğrenme tabiatı, onu hem ilim öğrenmeye ve hem de iman etmeye götüren bir sebep ve başlangıç olmuştur. Tevhîd ve Allah’a inanma düşüncesi, insanın kendisini çevreleyen şeyleri anlamaya çaba harcadığında, insan aklının ulaştığı şeylerin birincisi ve en eskisidir. İnsan mevcûdatın ve kâinattaki görünüşlerin ilk sebebinin veya illet-i gâiyyesini araştırmacı ve cüzî illetler ve ikinci derecedeki illetler silsilesini tetkik edici olarak bu fikre vâsıl olmuştur.

Bu tevhîd şu mânadadır; yer ve göklerden meydana gelmiş olup tabiatları değişik ve işleri de çeşitli olan kâinatın bütün parçaları arasında müşahede etmekte olduğumuz nizâmın bir oluşu, bu nizâmın ötesinde, bir tek iradenin mevcudiyetine açık bir şekilde delâlet etmektedir. Yine bu nizam, gizli ve ezeli bir kuvvete delâlet etmektedir ki, bu kuvvetin âleme nispeti, bizim bir iş yaparken veya bir harekette bulunurken içimizde bulunan irademiz gibidir.

Bununla beraber, kâinatta meydana gelen her olay, kendinden önce olan başka bir sebebi olan, yakın bir sebebin neticesi olarak

meydana gelmektedir. Bu sebep-netice bağları bizi ilk sebebe, bu olayın meydana gelmesindeki uzak illete kadar götürmektedir. Kendilerinde dinî temayül galip gelen düşünürler, kâinat olaylarının meydana gelmesinde yakın illetleri (el-iletü'l- mübâşire) ve cüz' î illetleri araştırmayı ihmal etmişler, hakikaten uzun asırlar boyunca gayretlerini eşyanın uzak gayeleri ve ilk illetlerini araştırmaya hasretmişler, yakın ve mübâşir (doğrudan doğruya ilgili) illetleri araştırmamışlardır. Bu, her şeyde mevcudiyeti kabul edilmiş olan kâinatın nizâmı yoluyla Allah Teâla' nın varlığının ispatı çalışmasıyla yakından ilgili bir yöneliştir. Şurası muhakkaktır ki, bu yöneliş, insan aklının, tabiatın ötesindeki “bilinmiyen” hakkında bilgiye sahip olmak, araştırmada bulunmak ve derinleşmek hususundaki şiddetli isteğini tatmin etmiştir. İnsanın bu şiddetli araştırma isteği, maddî hayatın zevale mahkûm görünüşlerini anlamakla tatmin olmamaktadır. Fakat o, ikinci bir cihetten dinî düşünceye büyük bir fayda sağlamış bulunmaktadır. Mamafih şüphesiz bu durum, insan aklını kâinatın görünüşlerinin yakın illetlerini araştırmaktan, kendilerinden faydalanmak ve onlara hâkim olmak için tabiat kanunlarını anlamaktan insan aklını uzaklaştırmıştır.

Böylece bu görünüşlerin ameli tefsiri uzun müddet geciktirmiştir.

İnsan, düşünce ve anlayış kuvveti ile mücehhez kılınmış olduğundan, dinlerin ve bilhassa semâvî kitabî dinlerin muhatabı olmuş, dinin emirleri ve mükellefiyetleri, onları anlama ve düşünme kudreti ile mümtaz olan insana teveccüh etmiştir. Diğer bir tabirle, dinin emirleri ve mükellefiyetleri, sadece insanın aklını muhatab almıştır. Düşünme, anlama ve mes'uliyet yüklenme kudretini kaybetmiş olan bir kimse dinî mükellefiyetlere muhatap değildir. Din, insanda düşünme kuvveti ve dinî emirleri anlama kudreti mevcut olduğu müddetçe vardır. Dini emirleri anlayacak vasıtası bozulan veya onu kaybeden kimse için din diye bir şey yoktur. Bu sabit gerçek bizi şu kanaata ulaştırıyor: Dinler, insana hitap ederek onu mükellef kıldığında, insanı, bütün sıfatları, kuvvetleri, meyilleriyle ve bu kuvvetlerden ve meyillerden doğacak eserleri, maddî ve manevî fiilleriyle beraber kabul etmiştir. Dinler bir gün bu kuvvetlerden veya dinî emirler ve tekliflere muhalif bir davranış zuhur etmesin diye mükellefiyetlerini yüklediği insandan, kuvvetlerinden her

hangi birini muattal kılmasını veya organlarından birini kesmesini emretmemiştir. Bundan dolayı, insanın akli, onu başkalarından ayıran özelliğini teşkil etmiş ve sadece bu özelliğinden ötürü, dinin prensipleri ve mükellefiyetlerine muhatap bulunmuştur. Ve yine bu akıl vasıtasıyla insan, dînin hitabını ve emirlerini anlar. Umumî olarak bu akıl, kendisine güvenilir, hükmü makbûl ve dinî ve ilmî meseleleri de kendisine başvurulmuş bir hakem durumundadır. Buradan şunu anlıyoruz ki; din ve ilim insanın hayatında doğru yolu bulmak için başvurduğu iki esaslı rehberini teşkil etmiştir.

İnsanın doğru yolu bulma ve ona ulaşma ihtiyacı, insanın gelişmesiyle ve onun kuvvetlerinin gelişip çeşitlenmesiyle genişleşmiş ve yönleri artmıştır. Öyle ki, insan artık ne dinden ve ne de ilimden müstağni olamayacak bir hâle gelmiştir. İnsan, sadece bedenden ve akıldan ibaret değildir. Lâkin o, çok yönlü ve fikir, vicdan ve irade hâlinde kendini gösteren kuvvetlere sahip bir cisimdir. Bu kuvvetlerden her biri, etrafında olanlardan anlamadığı her şey için bir izah ve açıklama ister. Bu kuvvetlerden her birisinin, hitap hususunda, anlatmada ve ikna etmede, hususî bir üslubu gerektiren özel alanları vardır.

İnsanoğullarından açıklama (tefsîr) isteyenler insanların hepsidir. Onlar, anlayış ve idrak kudretinde çeşitli oldukları gibi ilim ve yorumlarında da çeşitlidirler. Özel mânâsında, ilmin faaliyet sahası dardır. Bu, ister ilmin dayandığı âlet bakımından olsun ki bu âlet akıldır, veyahut onun üslubu, programları ve ıstılahları yönünden olsun. Bu dar oluşun bir sebebi de onun tabiatının hükmü ve konuları gereğince, insanlar arasında mahdut gruplara münhasır olmasıdır. Böylece ilim, insanın çeşitli kuvvetlerinden kaynağını alan isteklerine cevap verememiştir. Yine ilim, idrak ve anlayışları çeşitli seviyelerde olan insanların hepsinin arzularını tatmin edememiştir.

İnsan, dinin şümüllü olup onun akli, vicdanî ve iradî melekelerinin hepsini ihâta eden tabiatında, bu kuvvetlerin istediği bütün arzularını tatmin edecek şeyi bulmuştur. Bu arzular her insan için öyle çeşitli üslûplarda tezahür eder ki, herkes, aklının, vicdanının ve iradesinin aradığı şeyi onda kolayca bulur. İşte böylece, din, insanlığın ilk anlarından beri, insan toplumunda en önemli yeri işgal etmiştir.

İnsanın amellerinin değeri, o amellerin gerçekleştirdiği maksat ve gâyelere göredir. Her amelin yakın veya uzak bir gayesi vardır ki o amelin kıymeti, o gayeye göre tayin edilir. Bir de öyle yüce gayeler ve kıymetler vardır ki, insan aklı onlardan daha yüksek bir gâye veya kıymet tasavvur etmemiştir. Bu gâye ve kıymetleri, insanoğlu amellerinin en son hedefi ve maksadı olarak kabul etmiştir. Hayır, hak ve güzellik (cemâl), geçmişte ve şimdi insanın bütün aklî ve ruhî kuvvetleri ile idrak etmeye ve gerçekleştirmeye çalıştığı yüksek gâye ve kıymetler olmuştur. Neredeyse düşünürler, dinin esas ödevinin bu üç yüksek gâyeyi korumak ve gerçekleştirmek olduğunda ittifak etmişlerdir. Dinin vazifesini bu hedef ile sınırlandırmak doğrudur. Bunun kabulüne din nazarında mâni bir hal yoktur. Ancak bizim bir vazifemiz kalıyor ki, o da, dini, bu hedefleri insanlığa öğretmedeki ve onları korumadaki yolunu açıklamamızdır. Daha önce, dinin öğretilerini ve tekliflerini insanlara tevcih ettiğinden bahsederken demiştik ki; “din, insandan başkalarını bırakmış ve hitabını, emrini ve nehyini, fikir, vicdan ve irâde kuvvetiyle mümtaz olan insana yöneltmiş ve onu seçmiştir.”

Öyle ki, din sadece insanı mükellef kılarken, onun cibilliyetindeki kuvvetlerinden her hangi birini iptal etmesini, istememiş ve insandan, bir iş için yaratılmış olan bir kuvvetini, o işi yapamayacak hâle getirmesini de talep etmemiştir. Aynı şekilde, insandan, bu kuvvetlerinin faaliyetlerini durdurmasını ve onların gayelerine ulaşmalarının önlenmesini de istememiştir. Diyoruz ki: din bu söylediklerimizden hiç birin yapmadı. Çünkü o, insan olduğu gibi, bütün kuvvetleriyle, içgüdüleriyle ve meyilleriyle kabul etmiştir. Çünkü bu sayılanlar, insanın şahsiyetinin teşekkülünde esas özellikleri olup, onları iptal etmek, faaliyetten alıkoymak veya onların seyri ve gelişmesini durdurmak imkânı yoktur. Zira insanın insanlığı, onda mevcut olan bu kuvvet ve meyiller olmaksızın anlaşılabilir. Bu kaideleri göz önüne aldıktan sonra, dinin insan hakkındaki görüşünü anlamamız ve onu sınırlandırmamız kolaylaşmıştır. Burada şunu söylemek görevimizdir: bizim bahsettiğimiz dinler kitapları bize ulaşan dinler olup, o kitaplarda, dinlerin hedefleri, vasıtaları, bu hedeflere ulaşmadaki yolları ve nihayet insan hakkındaki görüşleri açıklanmıştır. Bu dinler, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet'tir.

Din nazarında insan, malik olduğu kuvvetleri iyiliği kazanmak için kullanmağa muktedirdir. Yine insan bu kuvvetleri kötülük yapmak için de kullanmağa muktedirdir. Bu görüşten sonra, insanın çeşitli kuvvetleri karşısında dinin hedefi ve görüşü; bu kuvvetlerin tekzibi, tertibi, faaliyetlerinin tanzimi ve saadetine olan işlere yöneltilmesidir.

Bu kuvvetlerin yöneltilmesinde dinin tuttuğu yola gelince; insanın bütün melekelerini kaplama ve anlayış, idrak ve kavrama kudreti muhtelif olan toplumları içine alma bakımından dinin tabiatı, bize bu yolun mahiyetini açıklamaktadır: bunu “insanın fikir, vicdan ve iradeden ibaret olan melekelerine şâmil olacak bu yolun, dinin tabiatına da uygun olması gereklidir” diye özetleyebiliriz.

İnsandaki düşünme kuvveti, dinin prensiplerine muhatap olmasının sebebidir. Bu kudret, insandan, dinin yapma veya yapmama hususunda isteğinin anlaşılacağı yegane âlettir. Daha önce söylediğimiz gibi, dinin bu düşünme kuvveti hakkındaki davranışı onu korumak şeklinde tezahür etmiştir. -Bu kuvvetler insanın cibilli tabiatı olduğundan- zira insanın düşünme kuvvetinin bir mantığı vardır ve eşya hakkında hüküm vermek ve ona kıvam vermek karakteri mevcuttur. Bu muhafaza, bir bakıma, fikir hürriyetini tanıma anlamına gelmektedir. Din, birçok hallerde insan düşüncesinin heva ve hevesten ve daha başka hissi etkenlerden ve yaratılışla ilgili zafiyetlerden masûn kalamayacağı görüşündedir. Bu etkenler insan düşüncesine arız olur, onu doğru yoldan uzaklaştırır ve dinin ulaşmasına çalıştığı “insanın doğru yola yönelme” sinden inhiraf ettirir. Bu inhirafı önlemek yolunda ve vazifesi olan ahlâkı güzelleştirmek babında din şöyle der: İnsanın sahip olduğu kuvvetlerden her birisini hürriyeti kefalet altındadır. Ancak şu şartla ki her kuvvet diğer kuvvetlerin sahasına tecavüze ve azgınlığa sebep olabilecek etkenlerden uzak olacak faaliyet gösterecektir. Yine bir kuvvet diğer kuvvetleri yok etmekten veya onların aralarındaki uygunluğu ve faaliyetlerindeki insicamı zayıflatmaktan uzak olacaktır.

Dinin mantığında, insanın bir yönünün diğer yönlerini bastırıp sindirmesine “hürriyet” denilmez. Din nazarında hürriyet, insanın insan oluşunun hürriyetidir. Bu da bir seviyede onun aklının hür oluşu, cisminin ve ruhunun hür oluşudur. Bu da, insanın melekeleri arasında bir muvazene kurulmadan ve insanın kuvvetlerinin,

içlerinden bir kuvvetin azgınlık ve taşkınlığından sâlim olmadan gerçekleşemez.

Din nazarında ve mantığında vicdan, aynı zamanda, insanın insanla muamelesi ve içinde yaşadığı cemiyete karşı davranışını da içine alır. Dinin anladığına ve vazifesini yaparken faydalanmasına göre vicdan, insanın iyi olan şeyi anlaması ve kendisinin de iyilik yapan bir kimse olmaya çalışmasıdır. Yine vicdan, insanın kötüyü idrak ederek ondan hoşlanmaması ve uzak kalması, fena olanı anlayıp ondan uzaklaşmaya gayret etmesidir. Din meselâ güzelliği (cema) korumak istediğinde, sadece onun idrakiyle ve mânasının anlatılmasıyla yetinmez. Onun insan hayatında tatbik edilmesiyle de uğraşır. İnsandan, gidişatının güzel olmasını ister. Sözlerinde iyi söylemesini, yaptığı işleri de güzel yapmasını, ahlâkının da güzel olmasını, bir kelime ile düşüncesinde, hislerinde ve işlerinde insanlığın güzelliğini aksettirmesini ister. İnsanın düşüncesi ve mantığı heva ve hevsten ve sapıklıktan uzak oldukça ve vicdanı da sadece yüce mânalar ve beşerî ilgileri hedef alan insanî hislerle meşbû bulduğunda, onun amelleri ve tasarrufları, düşüncesini doğruluğuna ve mantığının sağlamlığına tercüman olur. Bu aynı zamanda onun heva ve hevsten uzaklığını, his ve vicdanının dürüstlüğünü de ifade eder. Buradan anlaşılıyor ki, yukarıdaki yüce gayeleri dinin himaye etmesi, onların doğrudan doğruya pratik yönlerini hedef almaktadır. Bu da, dinin, iyiliği ve güzelliği insanın hayatında ameli olarak gerçekleştirmek isteği manasını ifade etmektedir. İşte üç yüksek gâyenin himayesinden dinin güttüğü hedef budur. Bu hedefe ulaşmasını sağlayan her şey, gaye değil birer vasıta. Başka bir tabirle, dinin yerleşmesini istediği yüceliklere, gayelere ve hedeflere ulaşmak amacıyla, izah ve şerh için kullandığı vasıtaların kıymetleri kendiliklerinden olmayıp, onların kıymetleri, sonuçlarına ve onlarla ulaşılan gayelere göre.

Bu ulaştığımız gerçek, bizi “dinin dili ve uslûbu” ndan bahsetmeye zorlamaktadır. Büyük ilahi dinler –kitaplarını ifadesine ve sâliklerinin inandıklarına göre- insan eseri olmayıp, Allah Teâlâ’ nın insanlar arasından seçtiği kimselere gönderdiği vahiyden ibarettir. Bu seçkin kişiler, resuller ve nebiler olup, Allah ile kullar arasındaki elçiler olmuşlar, Allah, önce bu dinleri onlara vahyetmiş sonra, bu dinleri insanlığa tebliğ etmelerini onlara emretmiştir. Allah peygam-

berlere ve insanlara dinin öğretilerine uymalarını ve onun emirlerine göre hareket etmelerini vâcip kılmıştır. Bu gün bu dinlerin sâliklerinin ellerinde bulunan mukaddes kitaplar, Allah'ın elçilerinin, Allah' dan aldıkları ve ümmetlerine tebliğ ettikleri ilahi vahiylerden ibaret bulunmaktadır. Bu vahyin teklifleri sadece insanlığa yönelmiştir. İnsanlık yegane muhatap olup, bu vahiyden maksat; inanç olarak bu vahyin anlaşılması ve hayat tarzı olarak da onun gereğince amel edilmesidir. Bu bakımdan, elçiler tarafından insanlara tebliğ edilmiş olan vahyin, insanların dilleri ile açıklanması ve her ümmete kendi dili ile hitap edilmesi gereklidir. Vahyolunan her mukaddes kitap üslûbunda, cümlelerinde, ibarelerinde ve kelimelelerinde vahyolunduğu dilin bütün özelliklerine uymak mecburiyetindedir.

İnsanın nefsindeki mânaları, fikirleri, duyguları ve istekleri başkalarına naklettiği bir vasıta olması bakımından dil; insanın duyu organları ve teemmülü ile kapladığı tecrübelerden başka bir şey değildir. Kelimeler, cümleler ve ibareler ise insanın zihninde saklı olan bu duygular ve fikirleri hasretmeye ve canlandırmaya kâdir olan, sesli işaretlerden başka bir şey değildir. Öyle ise dildeki sözler, o dilin sahibi olan milletin bütün özelliklerini içinde bulunduran kalıplar ve zarflardan ibarettir. Bunun zaruri neticesi şu olmaktadır: Vahyin üslûbu, insanın açıklamak anlatmak ve ikna etmek için başvurduğu bütün yollara tâbi olagelmıştır.

Mukaddes kitaplardan herhangi birisini okurken göz önünde bulundurulması faydalı olacak bazı esaslar ve prensipler de vardır:

Birinci prensip şudur: Bu mukaddes kitaplardan her birisinin takririnde ve insan toplumlarının onları kabul edip iman etmede, gidişatını onlara uydurmada –ister imanda olsun ister amelde olsun- gaye veya hedef, sadece din nazarındaki hakikatten ibârettir. Üslûp ise – şekli ne olursa olsun- sadece bir vâsıttan ibarettir. Bu kitapları okuyan bir kimsenin tam bir dikkat ve titizlikle bu hedefi tahdit etmesi ve belirlemesi gereklidir. Bu hedefi ve onun sınırlarını belirlediğinde, dinin, açıklamak, anlatmak ve istenilen gayeye ulaşmak için bir vasıta olarak kullandığı üslûbu anlamak kolaylaşacaktır.

İkinci prensip şudur: Bilinen dilleri ile mukaddes kitaplar Allah Taâla'nın, Peygamberlere (A.S.) vahyetmiş olduğu şeyleri bildirirler. Allah Taâla, bu vahiyleri insanlara tebliğ etmelerin onlara emretmiştir. Bu vahiyler, bildirilmesindeki kolaylık ve açıklama yönlerinden bir derecede değildir. Bu vahyin içinde, insanlığın alışkın olduğu ve dillerinde ifade ettiği mânalar olduğu gibi, yine orada öyle başka mânalar da vardır ki, bunlar kapalı bir şekildedir ve insanlığa göre muğayyebattandır. İnsanlar onları duygularıyla idrak edemez ve dillerinde bu mânaları ancak yaklaşık olarak ifade edebilirler.

Bu kapalı mânaları, insanların anlayışlarına yaklaştırmak için mukaddes kitaplar temsil ve tecsim yollarına, açıklama vasıtası olarak başvurmuşlardır. Mukaddes kitaplar hedeflerine ulaşmak için, hikâye, darb-ı mesel, kinaye, teşbih, mecaz ve sembollerle anlatma yollarını kullanmışlardır. Muhatapların anlayışlarına bu kapalı mânaları yaklaştırmak için yukarıda zikredilen yolları ve başka yolları takip etmişlerdir. Böylece o mânalar, insanların duygularıyla idrak ederek akıllarıyla anlayabilecekleri kalıplar ve ifadeler şeklinde tasvir edilmiş olmaktadır.

Üçüncü prensip, birinci prensibin bir tamamlayıcısıdır;

Dini nasların ibareleri ve üslûpları bakımından kıymetleri, onların işaret ettiği hedeflere ve taşıdıkları mânalara göredir. İlâhi vahyin hedefleri, mânaları ve gayeleri sâbit olup değişmezler. Bu vahyin tabiri ve dillerden biri ile açıklanması, şerh ve izah için şu üslûbun değil de bu üslûbun seçilmesi, vahyin muhtevasını ve mânasını onu muhatap olan insanların anlayışına yaklaştırmak içindir. Hitabın, muhatap olan milletin dilinde alışılmış olan şeklide cereyan etmesi, kendilerinde bulunan ilmî eserleri uygun olması yönünden bu üslûp, az çok insanın kültürüne ve malûmatına boyun eğmektedir. Yine bu üslûp, vahyin nazil olduğu zaman ve mekanda, insanlar içinde, kâinat hakkında, olaylar ve büyük meşhur meseleler hakkında yerleşmiş olan kanaatlere de tâbi olmaktadır.

Dördüncü prensip:

Mukaddes kitaplarda tedvin edilmiş olan ilâhi vahiy, cemiyetin tasavvurlarından istiânede bulunup onlardan ibretler aldığı anda, hedeflerine ve öğretmek istediği şeye ulaşmak için insanların ulaştıkları ilmî neticelerden faydalandığında, insanların kâinatı anlayış-

larındaki görüşlerini düzeltmek gibi bir davranış, asla dînin vazifesi arasına girmemektedir. Yine aynı şekilde kendi prensiplerini açıklamak ve gâyelerine ulaşmak için vasıta olarak zikrettiği her hangi bir konuyu tashih etmek de dinin vazifesi meyanına girmektedir.

Bu ve buna benzer prensiplerin kıymetlerini ve vahyin usûblarının ve onun maksatlarını anlaşılmasındaki tesirlerini iyice takdir ettiğimizde, dîni naslara yöneltilmiş olan itirazların birçoğunu bertaraf etmek imkânına kavuşuruz. Bu itirazların başlıca kaynakları şunlardır:

1-Dîni nasları harfi harfine tefsir etmek, bu nasların ulaşmak istedikleri gayeyi ve onların insanlara karşı niçin beyan edildiğini anlamamak veya anlamaz görünmek.

2-İzâh için kullanılmış olan kalıplardan ibaret olan vasıtaları, sanki gâye imiş gibi kabul etmek. Böylece, mukaddes kitaplara öyle ilmî ve târihî mesûliyetler yükletilmektedir ki, o kitapların böyle bir şeyle ilgisi yoktur ve onların gayeleri bu konuları açıklamak değildir.

İlmi nazariyeleri açıklamak, mukaddes kitapların hedeflerinden değildir. Eğer onlar ilimle ilgili bir şeyi zikrederlerse, bu zikrediş, o konuda kendi görüşlerini tespit etmek mânasına gelmez. Belki onları, beyan etmek ve açıklamak istediği ve ulaşmak istediği gâyelerinin bir vasıtası olarak zikrettikleri anlamına gelmektedir.

İslâm âlimlerince “Cibril hadîsi”² diye bilinen hadîsin şerhinde işaret ettiğimiz üzere, İslâm dîninin emirleri ve mükellefiyetleri iki kısma ayrılır:

Birinci bölüm, itikadla ilgili olan bölümdür. Burada Müslümanın inanması gereken şeyler açıklanmış, diğer tabirle, burada İslâmiyet, insan düşüncesinin ve kalbinin vazîfesini belirtir.

İkinci bölüm amelle ilgilidir. Burada dîn, insanın yapmış olduğu amellerin açıklanmasını ve onların İslâm dîni görüşüne göre kıymetlendirilmesini ele alır.

² Bu hadîsin şerhi hususunda “İslâm Mezhepleri Târîhi Mukaddimesi” nin okunması gerekir. Burada kastedilen Ankara İlahiyat Fakültesi ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü 2. sınıfta okutulmak üzere hazırlanmış ders notlarının ilk bölümleridir.

Ameller ise ikiye ayrılır:

Birincisi, insanın Allah Taâla'ya yaklaşmak kasdı ile işlemiş olduğu ameldir. Bu bölüm "İbadetler" diye maruftur.

İslâmiyet bu kısımda, bu ibadetleri belirtir. İbadetlerin nasıl olacaklarını, Müslümanların onları ne şekilde ifâ edeceklerini açıklar. Eğer ibadetler zaman ve mekânla ilgili ise, bunları açıklar. İbadetlerin şartlarını, ne zaman gerekli, (vâcib) olduklarını, insanların bu ibadetleri yapmalarının ne zaman istemediği vs. açıklanır. Bu bölümde, bu ibadetler esnasında tekrarlanan sözler ve dualar da belirtilir.

İkincisi, insanın gerek fert olarak ve gerekse toplum olarak kardeşi olan diğer insanlarla olan işlerini teşkil eder ki, bu kısım "muâmelât" diye bilinir.

Bu bölümde İslâmiyet'in vazifesi, bu muâmelelerin keyfiyetinin açıklanması ve İslâm nazarında bu işlerin nasıl makbul olacağını izâhıdır. Mahdut fertlerin birbirleriyle olan muâmeleleri de buraya girer. Meselâ, insanın hanımına, evlatlarına, ana babasına ve kardeşlerine karşı nasıl davranacağını gösteren kâideler, başka bir deyimle âilenin kuruluşu ile ilgili esaslar bu bölüme girer. Yine, bir Müslümanın başkalarıyla yapacağı alış veriş ve başka muâmelelerde bu bölümde yer alır. Bu kimselerin Müslüman veya gayri Müslim olması fark etmez.

Toplulukların muâmelatına gelince bu, İslâm devletinin gayr-i Müslim devletlerle olan ilişkisini ifade eder. İslâmiyet, İslâm devleti ile gayri Müslim devletin ilişkisinin nasıl olacağını belirtmiştir. İnsanın amelleriyle ilgili olan İslâmî hükümlere "İslâm Fıkhı" veya "İslâm Hukûku" adı verilir. Kanunları veya İlâm Hukûkunu, dînin emrettiği şekilde Müslümanlar ifa ederlerse, vazifelerini yapmış olurlar. Ama Müslümanlar, dînin emirlerine muhalefet eder, onları yapmayı ihmal ederlerse, İslâmiyet, emirlerine muhalefet edenlere cezalar koymuştur. Bu emirleri korumak için İslâm'ın takip ettiği yolların birincisi: Allah'a îman ve Muhammed(s.a.)'in getirdiği Kur'an'ın ve hadislerin Allah tarafından gönderilen vahiyler olduğuna ve Peygamberimizin bize naklettiği hususlarda doğru olduğuna ve bu emir ve nehiylerin Allah'ın emir ve nehiyleri olduğuna îman etmektir.

İslâm dîninin anlama hususunda imanın çıkış yeri, insanın kalbidir. Kalp ise, insanın hareketlerinin çıkış yeridir. Kalp iyi olursa, insandan çıkan hareketler de iyi olur. Kalp bozuk olursa, insanın bütün işleri de bozuk olur. Hâdîsi şerîf şöyle der: “Biliniz ki ceset içinde bir et parçası vardır ki, o iyi olursa bütün ceset iyi olur, eğer o bozuk ise bütün ceset bozuktur, biliniz ki bu kalptir.”

İslâmiyet, inanan ve tasdik eden insanın kalbini, kendi üzerine denetçi kılmıştır. Kalbi ona emir vermekten ve onu yasaklamaktan bir an bile uzak kalmaz. İnsan ancak kalbinin emrettiği şeyleri yapar. Onun emirlerinden dışarı çıkıp haramları irtikab etmez. Eğer insanların hepsi iman bakımından yüksek bir derecede olsalardı artık, kadıya ve aralarında hükmedecek bir hâkime muhtaç olmazlar ve ceza diye bir şey de olmazdı. Ancak insanlığın- tabiatları gereği olarak- hepsi bu anlatılan seviyede değildir. İnsanların İslâmiyet'e olan imanları çeşitli dereceldedir. Bir kısmı zikrettiğimiz gibi kuvvetli olup, bir kısmı da zayıftır. Zayıflık dereceleri de çeşitli olup, bazı insanlarca dini emir ve nehiylerin kabulü kuru bir sözden ibaret kalır. İnsanlardan bu sınıfı teşkil edenlerde, uzuvlarının yaptığı işleri, kalpleri ve vicdanları ile mürâkabe etme duygusu, hemen hemen yok denecek kadar çok zayıftır. Bu gibi kimseler, seriâtin emirlerini ve kâidelerini ihmal ve zâyî olmaktan korumak için, hârici bir murâkabe edici ve muhtaçtır. Bundan dolayı, İslâm hukûku, İslâmiyet'in kanunlarına ve emirlerine aykırı hareket eden herkese tatbik edilecek ceza kâidelerini ihtiva etmektedir.

İslâmiyet'in koyduğu emirler ve yasakların ilk hedefi, insanlar arasında adaletin gerçekleştirilmesidir. Kur'an-ı Kerîm'de: “Allah şüphesiz adaleti emreder ...”³ Allah, size emanetleri sahiplerine vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emreder.”⁴ buyurulmaktadır. İslâmiyet bu yolda kolaylık ve yumuşaklık tarafını gözetmiştir. Zorluk ve zorlaştırmaktan çekilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur. “Allah size kolaylık murat ediyor, zorluk murat etmiyor.”⁵ Hadîsi Şerifte ise: “Kolaylaştırın

³ 16. Nahl, 90.

⁴ 4. Nisâ, 58.

⁵ 2. Bakara, 185.

zorlaştırmayın.” “Bu dîn kolaydır, sen de ondan yumuşaklıkla hareket et.” buyurulmuştur. Bundan dolayı, bir kısım şer’î hükümlerin, bir defada kâmil şekliyle farz kılınmadı, bilakis İslâm dîninin bu hususlarda tederrüce riayet ettiğini görmekteyiz. Bu tederrüc şöyle olmaktadır.

İslâmiyet bir zamanda hükümden bir bölümü emretmekte, insanlar ona alışıp onu kabul ettiklerinde, bir bölümü daha emretmektedir. Bu ilerleyiş dîni hükmün kâmil olarak farz kılınmasına kadar devam etmektedir. İslâmiyet’in himaye ve korunmasına çok önem verdiği, ve hemen hemen İslâm dîninin hükümlerinin çıkarılabileceği önemli konular şunlardır:

Dinin korunması –nefsin korunması- aklın korunması- neslin korunması- malın korunması ve ırzın korunması.

Dinin korunması, Kur’an ve sünnetin çağrısının esasını teşkil etmektedir. Kur’an’ın Mekke’de nâzil olan kısmı, imanın esaslarını öğreterek başlamıştır. Bunlar da; Allah’a iman, Allah’ın resûlüne iman ve ahiret gününe imandan ibarettir. Bunu anlatmaktan maksat, zikredilen esasların öğretilmesi olup, insanlar bu esasları kabul edip iman ettikleri zaman, yavaş yavaş ameller de farz kılınmıştır. Bu son kısım, ekseriyetle Kur’an’ın Medine’de nâzil olan kısmında bildirilmiştir.

İnsanın nefsinin korunması da İslâm dîninin temel esaslarından biri olup, bu konuda Mekke devrinde bazı âyetler nâzil olmuştur:

“Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın.”⁶

“Kız çocuğunun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman.”⁷

“Allah size darda kalmanızın dışında, haram olanları uzun uzun anlatmışken...”⁸

İslâm dîni, Mekke’de doğduğu zamandan itibaren haksız yere adam öldürmenin haram olduğunu açıkça bildirmiştir. Öldürülen ister büyük olsun ister küçük olsun hiç fark etmez. Böylece Araplar

⁶ 6. En’âm, 151.

⁷ 81. Tekvîr, 8-9.

⁸ 6. En’âm, 119.

arasında meşhur olan, kızların öldürülmesi şeklindeki kötü âdeti de İslâmiyet iptal etmiştir. Bu konuda, İslâm dîni, insan hayatının devam etmesini sağlayan bütün yolları vâcib kılmış bulunmaktadır. Eğer hayatı devam ettirmek dînin vâciblerinden birini terk etmek sûretiyle mümkün olabiliyorsa o vâcibi terk etmek gereklidir. Namaz için abdest alınca hasta olmaktan korkan kimse, abdest almayıp teyemmümle namaz kılacaktır. Ramazanda oruç tutunca hasta olmaktan korkan kimse üzerine oruç vâcib olmamakta, hacca gidince hayatı tehlikeye girecek kimseye de hac vâcib olmamaktadır.

İslâmiyet çaresiz duruma düşmüş olan kimse üzerinde, kendini helâk olmaktan kurtarmak için, haram olan şeylerden yeme ve içmeyi vâcib kılmaktadır. Bundan dolayı zaruret halinde bazı müçtehidlere göre, hayatın korunması bahis konusu olunca, haram olan ölmüş hayvan eti(meyte) nin yenmesi helal olmakta ve şarabın içilmesi de câiz olmaktadır. Hayatın korunması yollarından biri de cihaddır. Cihad, İslâmiyet'te insanlığı köle yapmak için meşrû kılınmıştır.

Aklın Korunması

Kur'an'ın Mekke'de nâzil olan bölümünde, aklın korunması hususunda mücmel âyetler nâzil olmuştur. Aklın korunmasına dahil bulunmaktadır. Zira nefsin korunması, işitme, görme organlarıyla diğer organların korunmasına şâmil bulunmaktadır. Mekke'de nâzil olan âyetlerde, İslam esasları bildirilirken aklın korunması da emredilmiştir. Bununla beraber İslam dîni, Medîne'de nâzil olan âyetlerle de aklın korunması konusunda yeniden durmuş bulunmaktadır. Bundan dolayı, Medine'de nâzil olan âyetlerle şarap haram kılınmıştır. Bu yasaklanmada, aklın korunması ve onu ifsat eden, yani devamlı olarak akli gideren veya muvakkat bir zaman için akli görevinden alıkoyan şeylerin haram olduğuna dikkatler çekilmiştir.

İslâmiyet'te şarabın hükmünü ve onun tehlikesini bildiren âyetler dört tanedir. Bunlardan ilk ikisi haram kılmayı hazırlayıcı mahiyette nâzil olmuştur. Kur'an-ı Kerim, bu iki âyette, hükmün yavaş yavaş verilmesi kâidesini takip etmiştir.

Birinci ayet; “Sana içki ve kumarı sorarlar, de ki: İkisinde de büyük günah ve insanlara faydalar vardır. Günahları faydalarından daha büyüktür.”⁹

İkincisi; “Ey insanlar, sarhoşken, ne dediğinizi bilmenize kadar namaza yaklaşmayınız.”¹⁰

Şarap içmenin tam ve kat’i olarak haram olduğunu bildiren ve ondan ictinab etmeyi emreden üçüncü ayet şudur: “ Ey İnsanlar! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir, bunlardan kaçının ki saadete eresiniz.”¹¹

Dördüncü âyet, şarabı haram kılan ayetten hemen sonra nazil olmuştur. Şarap içmenin neden haram olduğunu, şarabın kötülüklerini ve zararlarını açıklayıcı mâhiyettir.

Âyet içkinin kötülük ve zararlarını ikiye ayırmıştır: “Düşmanlık ve kin” olarak bildirilmiştir. Halbuki İslâmiyet’in gayesi, fertleri birbirine bağlı olan sıhhatli bir cemiyet meydana getirmektir.

Dinî hayata zararı dokunan kötülükleri de âyet-i kerîme “Allah! Zikretmekten ve namazdan kaçınma” tabiriyle açıklamıştır. Bu ayetin meali şöyledir: “Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister.”¹²

İslâm toplumunu birbirine birleştiren ve dinden ibaret olan bu bağ zayıflayınca, toplum bozulur, birliği dağılır ve süratle çökmeye başlar.

Neslin korunması

İslâmiyet’in gayesi, bölünme sebeplerinden sâlim kuvvetli ve insicamlı bir İslâmî cemiyet meydana getirmektir. Bu cemiyet, babanın başkanlık ettiği âilenin bir araya getireceği bir birlik olup ancak akrabalık ilişkileri kuvvetli ve sağlam olduğu müddetçe kuvvetli bir toplum olabilecektir.

⁹ 2. Bakara, 219. (Medine ayeti)

¹⁰ 4. Nisâ, 43. (Medine ayeti)

¹¹ 5. Mâide, 90. (Medine ayeti)

¹² 5. Mâide, 91.

Çocuklarla, babaları arasındaki ilişkiler, aralarına yabancıların girmelerinden ne kadar sâlim olursa o kadar sağlam ve birleşik olur. Bundan dolayı İslâmiyet, neslin devamlılığın koruyacak tedbirleri alınmış, Kur'an-ı Kerim'de birçok âyetlerle zinayı haram kılmıştır. Bu haram kılma Mekke'de başladı ve Medine'de de bunu kuvvetlendirecek âyeti kerîmlerle devam etti. Mekke-i Mükerrreme'de şu âyetler nâzil oldu:

“Onlar, eşleri ve cariyeleri dışında mahrem yerlerini herkesten korurlar. Doğrusu bunlar yerilemezler”¹³ “De ki: Rabbim sâdece açık ve gizli fenalıkları, günahı ... haram kılmıştır.”¹⁴

Medine'de ise şu âyetler nâzil olmuştur:

“Sakın zinaya yaklaşmayın; doğrusu bu çirkindir, kötü bir yoldur.”¹⁵

“Zina eden erkek, ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınlar da ancak zina eden veya putperest olan bir erkek evlenebilir. Bu mü'minlere yasak edilmiştir.”¹⁶

“Ey Muhammed, mü'min erkeklere söyle: gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, mahrem yerlerini korusunlar. Bu, onların arınmasını daha iyi sağlar... Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini bakılmasa yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar.”¹⁷

“Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için, iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.”¹⁸

Malın Korunması

Dünya ve ahrette, insan hayatı ancak mal ile doğruluğa ulaşır.

İslâmiyet, insandan, dünyada, izzetli, şerefli, hür ve kuvvetli bir hayat sürmesini istemiştir. İslâm'ın istediği yasama vasıtalarının en

¹³ 23. Mü'minûn, 5-6. (Mekke ayeti)

¹⁴ 7. A'râf, 33. (Mekke ayeti)

¹⁵ 17. İsrâ', 32. (Medine ayeti)

¹⁶ 24. Nur, 3. (Medine ayeti)

¹⁷ 24. Nur, 30-31. (Medine ayeti)

¹⁸ 24. Nûr, 33. (Medine ayeti)

ehemmiyetlilerinden biri de “mâl” dır. Hadîsi şerîf şöyle buyuruyor: “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalış”. Şurası açıktır ki, Müslüman bir kimsenin, sağ olduğu müddetçe kendisinin, ailesinin ve milletinin şerefli, aziz ve hür bir hayat yaşaması için, mal ve dünyalık kazanmaya çalışması gereklidir.

İslâmiyet’te “mal” elde edilmesi istenen bir şeydir. “Zenginlik” de İslâmiyet’te övülmüş bir sıfattır. Eğer biz İslâm şeriatında ve İslâm anlayışlarında ve görüşlerinde kendilerine itimad edinecek İslâm âlimlerinin sözlerinde malın kötülenmesini görürsek; bu maldan kastedilenin, “sahibini kendine kul yapan mal” olduğunu anlamamız gerekir. İslâm’ın istediği mal, insanın maliki olduğu mal olup insan o mala hakim olur. İslâm’ın istediği şekilde o malı kullanır. Bu mal, anlatılan bu sıfatıyla, bu dünyada İslâmî ve insanî gayelerin gerçekleştirilmesinin bir vasıtası olabilir. Ama malı, sırf mal olduğundan dolayı ve mal sevgisi için istemek, sahibini malın esiri yapar. Mal kendisine hâkim olur. İşte İslâm bu çeşit malı sevmez. Kötülediği mal ve verdiği mal sahibi bu sınıftan olanıdır. İslâm’da matlup olan ve övülen mal inananlar için ahiret hayatında, sahibine, Allah indinde sevap kazandıran maldır. Böylece mal, sahibi için ahiret hayatının kazanılmasına vasıta olmaktadır.

Dünya ve ahiret hayatındaki öneminden dolayı İslâmiyet, mala değer vermiş ve onu korumayı ve boş yere zâyî etmemeyi İslâm’ın önemli esaslarından addetmiştir. Bundan dolayı İslâmiyet, mal işlenecek suçları haram kılmıştır. Mal sahibine veya ona vekil olarak mala tasarruf eden kimseye israfı haram kılmıştır. Kur’an-ı Kerîm’de şöyle buyrulur:

“Yiyin, için fakat israf etmeyin.”¹⁹

Batıl yollarla malı yemek, fâiz ve kumar ve benzeri yollarla karşılıksız mal elde etmek hususunda Kur’an şöyle der:

“Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyiniz.”²⁰

¹⁹ 7. A’râf, 31 (Mekke ayeti)

²⁰ 2. Bakara, 188 (Medine âyeti); Nisâ, 29 ve 167. (Medine âyeti)

İslâmiyet Başkalarının Malını da Haram Kılmıştır

Başkalarının malını yemek; ona hakim olmak ve sahibinin rızası olmaksızın onu ele geçirmek demektir ki, bunu İslâmiyet zulüm olarak kabul etmiş ve Mekke'de Kur'an'ın nâzil olmasından itibaren onu haram kılmıştır. Kur'an'da şu âyetleri okuyoruz:

“Yükü zulüm olan kimse ise hüsrana uğramıştır”²¹

“Zalimler bunun için saâdete ulaşamazlar”²²

“Zâlim olan kavimlerden başkası helâke uğrar mı?”²³

“Sen, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından sakın gafil zannetme.”²⁴

“Zaten biz yalnız, halkı zâlim olan kasabaları yok etmişizdir.”²⁵

“Halkı zâlim olan nice kasabaları kırıp geçirdik ve onlardan onra başka milletler var ettik.”²⁶

Kasas ve Enbiyâ sûrelerindeki âyetlerden anlıyoruz ki İslâmiyet zulmü, toplumların dağılıp çökmesini çabuklaştıran unsurların önemlilerinden birisi olarak görmektedir. Bundan dolayı zulmü haram kılmış ve zâlimleri de şiddetli azâbın beklediğini haber vermiştir.

Mal konusunda zulüm, çeşitli şekillerde olur:

Yetimin Malını Yemek Zulümdür

“Onlar ki öksüzlerin mallarını nâhak yere yerler, karınlarını ancak ateşle doldururlar. Onlar alevli ateşe sokulacaklardır.”²⁷

Başkasının Malını Hile ve Aldatma İle Yemek de Zulümdür

“Ölçüye, tartıya hile karıştıranların vay haline. Onlar insanlardan istihkakların aldıkları zaman tastamam alırlar, fakat insanlar için ölçüp tarttıkları zaman eksik ölçüp eksik tartarlar.”²⁸

²¹ 20. Taha, 111. (Mekke ayeti)

²² 6. En'am, 21. (Mekke ayeti)

²³ 6. En'am, 47. (Mekke ayeti)

²⁴ 14. İbrahim, 42. (Mekke ayeti)

²⁵ 28. Kasas, 59. (Mekke ayeti)

²⁶ 21. Enbiyâ, 11. (Mekke ayeti)

²⁷ 4. Nisâ, 10 (Medine ayeti)

“... O halde ölçüyü, tartmayı doğrultun, kimsenin hakkını yemeyin, yeryüzü düzeldikten sonra düzenin bozmayınız.”²⁹

“Ölçeği, teraziyi eksik tutmayın”³⁰

Kuvvet Kullanarak Başkasının Malını Almak da Zulümdür:

a-Bu alış, malı alanın fiilini her hangi meşru bir prensibe dayanarak te'vil etmeksizin silah kuvvetiyle olabilir. Bu şekilde olana “bağy” adı verilir. Hâricilerle savaşmak buna girmektedir. Hâriciler, âsi olduklarını ilan ederek, insanların mallarını zorla ellerinden almışlar, sebep olarak devletin kendilerine zulüm yaptığını ve kendilerinin ve başkalarının haklarını gasbettiğini ileri sürmüşlerdir. Bunlara (buğât) azgınlar adı verilir. Bunlarla savaşmak devletin görevidir. İslâmiyet devletin bütünlüğünü korumak için bu gibi azgınlarla savaşmayı meşru kılmıştır. Kur'an'da bunların hükmü şöyledir:

“De ki: Tanrım görünmeyen, görünen haksızlıkları, günahkarlığa nâhak yere isyanı, hiçbir delil indirmemişken Allah'a şerik koşmanızı, bilmediğinizi Allah hakkında söylemenizi haram kılmıştır.”³¹

“Hak Taâla adaleti, başkalarına iyiliği, akrabadan muhtaçlara vermenizi emreder. Hayasızlığı kötülüğü ve azgınlığı nehyeder.”³²

b-Başkasının malını yine silah kuvveti ile alınması durumu vardır ki, malı ele geçirenlerin herhangi şer'i bir dayanak ve delilleri yoktur. Bunlara “muharebe edenler” adı verilir. Yaptıkları bu hareket ise tahripten başka bir şey değildir. Bu hareket fitneye medeniyetlerin çökmesine müncel olur. Kur'an-ı Kerim, bunların hükmüne ve yaptıkları fiillerin sonucunda meydana gelecek kötülüklere şu âyet ile işaret etmiştir:

“Allah ile peygamberine karşı harbeden ve yeryüzünde fesat çıkarınların cezası, öldürülmek, asılmak, çaprazvâri elleri ve ayakları kesilmek, yahut yerden sürülmektir.”³³ (Mâide 36, Medine âyeti).

²⁸ 83. Mutaffifin, 1-3. (Mekke ayeti)

²⁹ 7. A'râf, 85. (Mekke ayeti)

³⁰ 11. Hüd, 84. (Mekke ayeti)

³¹ 7. A'râf, 33. (Mekke ayeti)

³² 16. Nahl, 90. (Mekke ayeti)

“Onlar senden ayrıldıktan sonra yeryüzünde fesat çıkarmak için çalışır, ekinleri sürüleri mahvetmek için uğraşırlar. Allah ise fesadı sevmez.”³⁴

c-Bazen, başkasının malını zaruret olmaksızın almak, mal sahibinin haberi olmaksızın gizlice yapılır. Buna hırsızlık adı verilir. Kadınların Peygamberimizle yaptıkları İslâm’a giriş biatleri konusunda Kur’an onlar hakkında şöyle diyor:

“Ey Peygamber. Mü’min kadınlar, Allah’a hiçbir eş ortak katmamak, hırsızlık etmemek, zina irtikap etmemek, çocukları öldürmek üzere sana biate geldikleri zaman onlardan biat al.”³⁵

Erkeğe ve kadına da şamil olmak üzere hırsızlığın hükmü şudur:

“Hırsız, erkek ile hırsız kadının, irtikâp ettikleri cürme mukabil, Allah tarafından ibret verici bir ceza olmak üzere, ellerini kesiniz.”³⁶

Nâmusun Korunması:

İslâmiyet, insanların nâmuslarına tecavüz edilmesini haram kılmış, kişilerin ırzlarını sefihlerin dillerinden korunmuştur. Böyle hareket etmekten maksat, cemiyetin bünyesinin sağlamlığını korumaktır. Çünkü insanların ırzları, başkalarının ağızlarında çiğnenen bir lokma haline gelirse, İslâm toplumunun fertleri arasında düşmanlık ve kin yayılır. Kişilerin birbirlerine karşı olan saygıları da yok olur.

Namusun korunması şu aşağıda sayacağımız şeylerin haram kılınmasına sebep olmuştur:

Gıybet Haramdır:

“Birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın. Birbirinizi arkadan çekiştirmeyin.”³⁷

³³ 5. Mâide, 36. (Medine ayeti)

³⁴ 2. Bakara, 205. (Medine ayeti)

³⁵ 60. Mümtehine, 12. (Medine ayeti)

³⁶ 5. Mâide, 41. (Medine ayeti)

³⁷ 49. Hucurât, 12. (Medine ayeti)

Nemîme de Haramdır:

“Yemin edip duran, düşkün, rüsvâ, kusurlar araştırmacı, koğuculukla söz gezdirici olan kimseyi sakın dinleme.”³⁸

Kazif (iftira) da haramdır:

a-“Onlar ki hür, afif, kötülükten bihaber, mü’min kadıları itham ederler, dünyada da, ahrette de Allah’ın rahmetinden kovulmuş lânete uğramış kimselerdir, onlar için büyük azâb da vardır.”³⁹

b-“Yalana, günaha dadanan her kimsenin vay haline.”⁴⁰

Cemiyette karışıklık ve heyecan meydana getirmek kasdıyla yalan şâialar yaymak haramdır:

“Münafıklar, kalpleri hasta olanlar, Medine’de fena haberler yayan bedbahlar, tuttıkları yoldan vazgeçmeyecek olurlarsa, muhakkak ki, seni onların üzerine musallat ederiz. Onlar da bundan sonra Medine’de, seninle pek az bir zaman komşu kalacaklardır. Bunlar melundurlar.”⁴¹

İnsanların arasını bozmak için yalan ve iftirada bulunmak da haramdır:

“De ki Allah’a karşı yalan uyduranlar hiçbir vakit felâh bulmazlar.”⁴²

“Kıyâmet gününde de uydurdukları şeyler kendilerinden sorulacak.”⁴³

“Hak Taâla yalancılığa, nankörlüğe dadanmış kimseyi doğru yola iletmez.”⁴⁴

³⁸ 68. Kalem, 11. (Mekke ayeti)

³⁹ 24. Nûr, 23. (Medine ayeti)

⁴⁰ 45. Câsiye, 7. (Mekke ayeti)

⁴¹ 33. Ahzâb, 60. (Medine ayeti)

⁴² 10. Yunus, 69. (Mekke ayeti)

⁴³ 29. Ankebut, 13. (Mekke ayeti)

“O gün hakikatı yalan sayanların vay haline. Onlar boş laflara dalarak eğlenirler, oynarlar.”⁴⁵

İşte İslâm şeriatinin ihtimamla korunmasına istediği büyük gayeler bunlardır. Zikrettiğimiz misaller ise hepsini içine almamaktadır. Kur’an’da ve hadiste birçok misaller mevcuttur. Bunlar adı geçen “büyük maksatları” açıklarlar. Daha önce şeriâtin hepsinin bu gayeleri şumûlüne girdiğini de söylemiştik.

Bu gayeler ve İslâm şeriatinin diğer gayeleri, istenilen merciin ve İslâm görüşünün bilinmesinde başvurulacak kaynaklar olup, Kur’an-ı Kerim’ de ve Peygamberimizden (s.a.) sahih ulaşan hadislerde ifadelerini bulmuşlardır.

Kur’an ve hadis, İslâmiyet’in hükümlerinin yegâne kaynaklarıdır. Bu ikisinde İslâm’ın cevheri bulunmaktadır. Bu iki kaynak İslâm dinini teşkil etmektedir. Âlimlerin Kur’an’ı ve hadisi anlayışları ve Kur’an ve hadisi anlama konusunda âlimlerin mezhepleri din olmayıp, sadece anlayışlardan ibarettir. Bu anlayışların sahipleri doğruyu bulmuş olabilecekleri gibi hata da etmiş olabilirler. Bu ümmetin müçtehidlerinin görüşlerinin, Kur’an ve hadis hakkındaki anlayışlarından ibaret olduğu açıktır. Bu görüşleri Kur’an ve hadise uygun olmaları da şarttır. Kur’an ve hadis, tereddütsüz olarak bu görüşlerden önce gelir. Kur’an ve hadisin gayesinin, başka bir deyimle, İslâm şeriatinin gayesinin, müslümanın amellerinin ve tasarruflarının – hiç sapmaksızın- “Sırat-ı Müstakim” e uygunluğu olduğunu daha önce söylemiştik. İnsan, bu doğru yolu tuttuğu müddetçe, İslâmiyet’in gayesi olan adaleti yerine getirmiş olur. Doğru yolu tutup ondan ayrılmamak sıkıntılı ve zor bir iştir. Bunu ancak kalbi iman ile dolu olanlar yapabilir. Bu iman şöyle olacaktır: Bu Kur’an Allah tarafından gönderilen bir vahiydir. Allah onu elçisi Muhammed (a.s.)’ e vahyetmiştir. Hz. Muhammed (a.s.) Allah’ın insanlara gönderdiği elçisidir. O, Allah’dan aldığı vahyi tebliğ etmiş, sözleriyle,

⁴⁴ 39. Zümer, 3. (Mekke ayeti)

⁴⁵ 52. Tûr, 11. (Mekke ayeti)

fiilleriyle ve takrirleriyle onu beyan etmiştir. Bu tebliğ ve açıklama, insanların yaptıkları fiiller ve söyledikleri sözlere göre olmuştur.

Kur'an-ı Kerim, İslâm teşriinin ilk kaynağı olup, bablara ve bölümlere ayrılmış bir kitap değildir. Bu şu mânadadır ki, Kur'an'da meselâ namaz, oruç ve hac için ayrı ayrı müstakil bablar yoktur. Yani bu ibadetlerin hükümleri aynı yerde bir arada zikredilmiş değildir. Daha önce, bir müslümanın, dininin hükümlerini öğrenmek istediğinde başvuracağı yerin sadece Kur'an-ı Kerim ve sahîh senedlerle Peygamber' e (s.a.) ulaşan Sünnet-i nebeviye olduğunu söylemiştik.

Kur'an-ı Kerim hakkında şu mülahazayı ileri sürmüştük:

1-Kur'an-ı Kerim bir defada nâzil olmamış, 23 seneye yakın bir zamanda Peygamberimize (s.a.) parça parça ve ihtiyaçlara göre nâzil olmuştur. Her hadisede vahiy yeniden nâzil olurdu. Bu mânada İbn Abbas (r.a.) şöyle diyor: “Kur'an Cebrâil, kulların sözlerine ve amelilerine cevap olarak getirmiştir.”

Kur'an dinin esaslarını ve İslâm inancının sınırlarını zikretmekle işe başlamıştır. Bu kısım, Mekke' de nâzil olanlardır. İnsanlar Peygamberimize iman edip onun Allah' dan getirdiklerini kabul ettikleri zaman, içinde helâl ve haramların zikredildiği, Teşri âyetleri Nazil olmuştur. Bu da Medine' de olmuştur. Hz. Aişe' nin (r.a.) şu sözleri bu mânaya delâlet etmektedir: “Kur'an-ı Kerim' den ilk nâzil olan sûre mufassal sûrelerden biri idi ve onda Cennet ve Cehennem zikr olunmuştu. İnsanlar Müslümanlıkta toplandıkları zaman helal ve haram hakkındaki âyetler nâzil oldu. Eğer ilk olarak: “Şarap içmeyiniz” diye âyet nâzil olsaydı, insanlar “Biz asla şarabı terk etmeyiz” derlerdi. Eğer: “Zina etmeyiniz” diye âyet nâzil olsaydı, onlar yine “Biz asla zinayı bırakmayız” derlerdi.

2-Kur'an'ın ihtiyaçlara göre nâzil olmasının mânası şudur. Müslümanlar vukû bulan bir hadisenin İslâm dinindeki hükmünü öğrenmek ihtiyacını duyuyorlar ve bunu Peygamber'e (s.a.) soruyorlar, onun üzerine Peygamberimiz'e o hükmü açıklayan Kur'an âyeti nâzil oluyordu.

Zamanla, soru sorulananın istekileri tekerrür ediyor ve onların durumları da değişik oluyordu. Kimi fakir, kimi zengin, bir kısmı iyi niyetli, bir kısmı kötü niyetli, bazıları zeki, bir kısmı az zekâlı olan

kimselerin bu durumlarına göre Kur'an'ın cevapları da çeşitli olarak geliyor, soru tekrarlanınca cevapları da mükerrer olarak geliyordu. Daha sonra zikredeceğimiz misallerde de bunu göreceğiz.

3-Mushaf halinde gördüğümüz Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimiz konuştuğumuz zaman, hadisleri bablara ve konulara göre tertiplenmiş şekilde değildir. Kur'an-ı Kerim' de namaz, zekat , hac ve büyü ile ilgili hükümleri bir araya toplayan özel bölümler yoktur.

Hz. Peygamber de dinî hükümleri, hadisleri de bab ve konulara göre hepsini bir arada buyurmamışlardı. Allah'ın resûlü, ihtiyaç olduğunda konuşmuşlardı. İhtiyaç sahibinin yeri, keyfiyeti ve içinde bulunduğu durumlar çeşitli olduğundan bir konuda vârid olan hadislerin hükümleri de bazan çeşitli olabiliyordu.

4-Kur'an'ın Uslûbu:

Kur'an-ı Kerim Arapçadır: "Biz onu Arapça Kur'an olarak inzâl ettik."⁴⁶ Arapça oluşu, Arap kelâmının örneğine ve Arapların konuştukları üslûba uygun olarak gelmesini gerektirmektedir. Arap dil ifade bakımından hangi yollara tâbi ise onun da o yollara tâbi olması gereklidir. Bu bir tek cümle ve aynı şekilde bir tek kelime Arapça'da çeşitli mânalar ifade ettiği gibi, Kur'an-ı Kerim' de müteaddit mânalara gelmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.) hayatta oldukları müddetçe Müslümanların Kur'an'ı anlamak için baş vurdukları yegane mercî idi. Allah'ın elçisi, onlara anlayamadıkları yerleri çeşitli beyan yollarıyla açıklıyordu. Peygamberimiz ahirete göçtükten sonra, Müslümanlar dinlerine ait hususları Kur'an'dan ve hadisten öğrenmek zorunda kalmışlardır.

Kur'an'dan ve hadisten bir meseleyi öğrenmek isteyen bir kimse şu hususlara muhtaçtır.

Kur'an ve hadîsi tasvif; bu da aynı konudaki âyetleri ve hadisleri bir araya getirmek sonra, toplamış oldukları âyetlerin ve hadislerin, o konuda aynı bölümde birleşmiş mi veya ayrı ayrı hükümlere mi vermiş olduklarına bakmak suretiyle olur.

⁴⁶ 12. Yusûf, 2.

İslâm âlimleri, bu konuda kıymetli birçok çalışmalar yapmışlardır. Bir kısım âlimler, ahkâm âyetlerini bir araya getirerek tasnif etmişler, bir kısmı da bu âyetleri şerhetmişlerdir. Bugün elimizde “*Ahkâmu’l-Kur’ân*” adıyla bilinen kitaplar vardır.

Ahkâmu’l-Kur’ân kitaplarının müelliflerinin, aynı mevzudaki âyetleri birbirleriyle karşılaştırmış olduklarını, eğer bu konuda hadisler varsa, âyetlerle bu hadisleri de karşılaştırdıklarını görmekteyiz. Bu karşılaştırmaların ve intisap ettikleri fikrî mezhebin kaidelerinin sonucu olarak, Kur’an’a ve hadîse dayandırarak veya yalnız birine dayandırarak hükümlerini veriyorlardı.

İslâm âlimlerinden hadîsle uğraşamayandan bir kısmı, öyle kitaplar yazdılar ki, oradaki hadisleri, fıkıh bablarına yani konularına göre tertip ettiler. Tanınmış altı kitap (el-Kütübü’s-Sitte) bu şekilde tertip edilmiştir. Bu kitapların müellifleri muayyen bir meseleyi açıklayan hadisleri bir araya getirerek rivayet ederler. Bir kısım âlimler ise aynı mevzu ile ilgili hadisleri bir başlık altında zikrederler. Bu hadislerin hükümleri ister müttefik olsun ister birbirinden ayrı olsun.

Konularına göre tertip edilmiş bu kitaplara “*Musanna’f Kitapları*” adı verilir. Konuları bir olan bütün hadisleri bir unvan altında müstakil olarak kitaplarına koyduklarından dolayı bu adı almışlardır. Altı kitap Hz. Peygamberin hadislerini, âlimlerin sözleriyle ve görüşleriyle karıştırmadan rivayet etmişlerdir.

İmam Malik’ in “*Muvatta*”¹, İbn Ebî Şeybe’ nin “*Musanna’f*”¹ ve Abdürrezzak’ ın “*Musanna’f*”¹, hem hadisleri hem de sahabenin ve tabîinin görüşlerini ihtiva ederler. Bu kitapların kıymeti, bize sahabilerin ve tabîi anladıkları şekilde, İslâmiyeti tescil etmiş olmalarındandır. Bu anlayışların İslâm Teşrî tarihi bakımından büyük kıymeti vardır.

Kur’an’ın ve hadîsin Allah tarafından vahyedilmiş olduğuna şüphesiz bir itikad ile inanan biz Müslümanlara göre, Kur’an’da olsun, hadîste olsun, Allah’ın hükümlerinde asla bir ihtilâf ve tenakuz bulunma ihtimâli mevcut değildir. Bu itikada binaen, Kur’an’ı ve hadîsi okuyan kimsenin müşahede ettiği ihtilâf, ancak zahirî bir ihtilâf olup, Peygamberimiz zamanında ve Peygamberimize muâsır olan, vahyin nüzûlünü müşahede eden sahabilerin zamanında bili-

nen ve açık olan bazı sebeplerden doğmuştur. Sahabîler, vahyin sebeplerini ve nâzil olduğu şartları müşahede etmişler, Hz. Peygamberin bu vahyi Müslümanların yaşayışlarına nasıl tatbik ettiğini görmüşler, ve neden şu şekilde de değil de bu şekilde tatbik ettiğine de vakıf olmuşlardır. Başka bir deyimle, sahabe, vahye ve vahyin nüzûl sebeplerine ve eğer ihtilâf ediyorsa, ihtilâf sebeplerine şahit olmuşlar, ve bugün bizim gördüğümüz gibi bir ihtilâf görmemişlerdir. Şu kadar var ki, Kur'an hükümleri ile hadîs hükümleri arasında ki ihtilâfî izâle eden sebepler bize ulaşmadığı için, bizim elimizde ancak Kur'an'dan ve hadîsten, bize ihtilâflı gibi görünen âyetler ve hadisler kalmıştır.

Müslüman âlimler, Kur'an'ın ve hadîsin incelenmesi ve hükümlerinin izahı üzerine ve bu hükümlerin kayıtlarına tatbik edilmesi konusuna dikkatle eğilmişler, bir kısım Kur'an âyetleri ve bazı hadîsler arasında görünen ihtilâfin sebeplerini öğrenmek için özel bir gayret sarf etmişler, bu ihtilâfin izalesi için uğraşmışlardır. Müslüman âlimlerin, Kur'an ve hadîs hakkında, onların hükümlerini, muntazam bir surette, yeknesak usûl ve kâidelere riâyet ederek anlamaya çalışmalarında şu konulara riâyet ettiklerini görmekteyiz.

1-Kur'an ve hadîs naslarından ahkâm ile ilgili olanlarını anlamak Kur'an ve hadîsi, doğru ve insicamlı hükümler çıkaracak usûl ve kâidelere dayanarak anlamak, Kur'an ve hadîsi tetkik eden kimseye, onların üslûblarını, tabir ve ifade yollarını öğrenmek imkanı verir.

Bu öyle geniş bir bölümdür ki, Arap dilini ve onun üslûblarını iyice bilmeyi gerektirir. Bu da, ya doğrudan doğruya Arapça'yı bilmekle veya onun doğru tercümesi vasıtasıyla olur.

Biz geçici olarak bu bölümden aşağıdaki konuları seçiyoruz: Kur'an'dan ve hadîsten âm ve hâs -mücmel ve mefesser- muhkem ve muteşâbih olanlar. Bu ve buna benzer konular, Kur'an ve hadîsi, kâidelerine dayanarak, metodlu bir şekilde anlamak isteyen kimseye yardım eder.

2-Târihi tetkik, şunları açıklar;

a-Nuzûlü sırasında, ahkâm âyetlerini ihata eden durumlar ve şartlar, aynı şekilde Peygamberimizin hadîslerinin vârit oluşlarındaki durumlar ve şartlar. Âyetler nasıl nâzil oldu? Hadisler nasıl

vârit oldu? Bir soru sorup da kendisi hakkında âyet nâzil olan veya hadîs vârit olan kimsenin durumu nedir?

Bu tarz araştırmaya İslâmî ıstılahta, Kur'an'a göre "esbabu'n-nüzûl" araştırması, hadîse göre ise "hadîsin vürûd" sebebinin bilinmesi;

1. Araştırmacıya maksadını anlamada yardım eder,
2. Anlamasını zorlaştıracak hususları izâle eder,
3. Sonra çok kere araştırmacının hikmet-i teşrî hakkında vukûf sahibi olmasını sağlar.

Hadîs ve Kur'an hakkında "esbâbü'n-nüzûl" araştırmalar tâ sa-habe asrında başlamıştır. Kur'an'ın ve hadîsin anlaşılmasında sahabilerin sözlerinin önemi ve gerekliliği herkesçe bilinen bir gerçektir.⁴⁷

Âlimlerin bu çalışmalarından, Kur'an'ın esbab-ı nüzûlü konusunda birçok müstakil kitaplar meydana gelmiştir. Misal olarak onlardan bazılarını zikrediyoruz:

Vâhidi' nin *Kitâbu Esbâbı'n- Nüzûl'u* bu konuda en meşhur kitaplardan olup basılmıştır.

İbn Hazm el-Endülisi'nin *Kitâbu Esbâbu'n-Nüzûl'u*, bu da basılmıştır.

Mamafih birçok müfessirler de tefsirlerinde, Kur'an âyetlerini tefsir ederken nüzûl sebeplerini de zikretmişlerdir. Nüzûl sebepleri, vahyin nâzil oluşunu müşahede etmiş olan sahabilerden iştilip rivayet edilmedikçe bilinemez. Sahabilerden çok kere "Bu âyet şunun hükmü hakkında nâzil oldu" sözünün rivayet edildiğini görüyoruz. Bu tâbir sebebi nüzûlun izâhı olarak kabul edilmez, belki bundan maksat o hükmün, o âyetin hükmü altına girdiğinin anlatılmasıdır.

b-Aralarında ihtilâf görünen ahkâm âyetleri ve ahkâm hadîslerinin, târihî yönden araştırılması hükmün ifade ve delâlet ettiği şer'î hükmün, teklif olunduğundan şimdiye kadar değişmeyip dâimi mi olduğun, yoksa tatbik edildiği zamanda onun hakkında her hangi

⁴⁷ 8. Enfâl, 1-29.

bir değiştirme veya tâdil mi vuku bulduğunu ortaya koymaktadır. Eğer değişiklik veyahut tâdil vuku bulmuşsa, bu nasıl olmuştur? şer' î nasların tarihinde ve onların İslâmî hayata tatbikinde, hük-münün devamı, sona ermesi ve değiştirilmesi konusundaki araştır-maya, İslâmî tetkiklerde “Nasih ve Mensûhu bilmek” adı verilir. Âdet olarak buna “nesih” ünvanı verilir.

3-Ahkâm âyetleri ve hadîslerini sahabenin anlayışları ve onların hayatlarına nasıl tâtbik etmiş olduklarını araştırmak daha önce de söylediiğimiz gibi, bunun sebebi, sahabenin vahyin nüzûlü ve teşriin gelişmesi sırasında yaşanmış olmaları ve âyetten ve hadîsten kas-dedilen mânayı tayin eden ve bu konuda faydalı olan işaretler se-bepler ve hallerden olup âyet ve hadîsi ihâta eden hususları müşa-hede etmiş olmaları. Bunlar da âyetin ve hadîsin bu şekilde değil de şu şekilde anlaşılmasını temin eder.

Bu anlatımlara dayalı olan sahabe anlayışları, Kur' an ve hadîsin anlaşılmasına yardım eder. Eğer anlayış yolları çeşitli olur ve delâletler de muhtelif olursa, sahabelerin görüşleri, bizi doğru anla-yışa götürür.

Nesih

Kur' an ve hadîs birçok konulardan bahseder. Bu konuların en önemlileri şunlardır:

1-İslâm akîdesi ve dînin asılları (Usûlu'd-Dîn). Bu bölüm şu ko-nuları içine alır: Müslümanın, Allah ve O' nun sıfatları hakkında inanması gerekli hususlar, peygamberlik ve onun hak oluşu, pey-gamberlerin ödevleri ve ahiret günü, o günde insanlar bu dünyada işlemiş oldukları amellerden dolayı o günde hesaba çekilirler, yap-tıklarının iyi veya kötü karşılığını görürler.

2-İnsanın ameli, bu kısım insanın ne yapması ve neleri terk et-mesi gerektiğini anlatır. Bu bölüm İslâm tetkiklerinde “Fıkıh” adını alır. Bugün buna “İslâm Hukuku” adı verilmektedir.

şeriat bölümüne, “İslâm Ahlâkı” da girmektedir. Bu konuda Kur'an âyetleri ve Hz. Peygamberin hadîsleri çok olup İslâm bina-sında geniş bir yer işgal eder.

3-Kur' an-ı Kerim' deki kıssalar ve geçmiş milletlerin haberleri. Bunlar, izah ve açıklama vasıtalarından bir vasıta olup, İslâm çağından önce yaşamış olan milletlerin hayatlarından ibret alınacak vesilelerdir.

Nesih, akîde kısmına girmez. Çünkü, Allah tarafından peygambere vahyedilmiş olan dinlerin esasını teşkil eden akîdede değişme olmaz. Allah'a peygamberliğe ve peygamberlere ve ahiret gününe iman etmek, bütün semâvî dinlerde mevcuttur. Bunlar, bir dinden diğerine değişiklik göstermez ve bunun için iman konusunda nesih bulunmaz. Aynı şekilde geçmiş milletlerin anlatan haberler bölümünde de nesih cereyan etmez. Kur'an'daki kıssalarda, vaad ve vaid âyetlerine de nesih yoktur. Kendisinde nesih imkânı olan bölüm; İslâm şeriatı diye bilinen, insanın amelleri ile ilgili olan kısımdır ki buna İslâm Hukuku adını vermiştik. Bunun sebebi; bu amellerden mükellef olan insanın hali, bir zamandan diğerlerine değişmektedir. İnsan kuvvetli olur, bazen zayıf olur. Zengin veya fakir, sıhhatli veya hasta olur. Bu durumlara ve benzeri durumlara göre insana mükellefiyetleri yüklenir. Teklif, bu hallerin her birine uygun olur. Kur'an-ı Kerim'de ve hadisi şerifte ekseriyetle nâsîh mensûh bir arada bulunur. Yani, hükmü kaldırılan âyet ve hadis onların hükmünü kaldıran âyet ve hadislerin ikisi de mevcuttur ve okunurlar.

Kur'an'ın veya hadisi okuyan fakat şu veya bu âyette nâsîh olduğunu bilmeyen bir kimse, âyetler veya hadisler arasında bir ihtilâf olduğunu zanneder. Halbuki bunlardan bir kısmının mensûh olduğunu öğrenince var zannettiği ihtilâl zâil olur. Âyetlerden ve hadislerden nâsîh olanlarla mensûh olanları bilmek Kur'an ve hadis okuyan kimsenin kolay anlamasını sağlar ve Kur'an ve hadisin hükümleri arasında var zannettiği ihtilâfı izâle eder.

Nesih Nedir?

Nesih, Kur'an'da veya hadiste bulunan bir hükmün yerine başka bir hükmün konulması veya onun tadilidir. Yani, nesih ya bir hükmü ilga ederek onun yerine başka bir hüküm koymakla olur veya herhangi bir hükümle cüz'î bir değişmeden ibaret olur.

Nesihin tarifinde, "O, her hangi bir hükmün müddetinin sona ermesini beyan etmektir" denilir. Bunun anlamı, muayyen bir du-

rumda olan Müslümanları Allah bir hükme uymaya mecbur kılmıştır. Allah, bu hükmün geçici olduğunu, ve o zikredilen durumla ilgili olduğunu bilmektedir. Müslümanların o durumları değişince, onların maslahatları ve faydalı, bu hükmün değişmesini, veya onların içinde buldukları yeni duruma daha uygun ve daha faydalı başka bir şekle çevrilmesi gerekmektedir. Allahü Taâla, o zaman yeni bir hüküm gönderir, önceki hükmü tamamen nesheder yahut da onun tâdil eder.

Burada şunu unutmamalıyız ki, Allah, Müslümanların durumlarını ve bu durumlarında faydalarının olduğunu bildiği için, özel surette bir hükmü onlara emretmiştir. Ve yine o biliyor ki onların bu hali, bu şekilde kalmayıp değişecektir. O zaman bu hüküm yeni durumlarına münasip olacaktır. Belki maslahat onların durumlarına uygun bir hükmü gerektirecek ve bu yeni hüküm de gelecektir. Bunun mânası şudur: Allah'ın ilmi, mensûh ve nâsîh hükmüne göre değişmez. Çünkü Allah her iki hükmü de bilir. Ve yine Allah o iki hükmün her birinin Müslümanların faydalarını ne kadar müddet sağlayacaklarını da bilir. Neshedilmiş âyetlere misaller vermeden önce burada iki hususa işaret etmemiz gerekmektedir:

1-İslâm şeriatı dâima insanların iyiliği ve faydasını gerçekleştirmeyi maksat olarak kabul eder, bu iyilik ve faydayı bazı hallerde anlar ve idrak ederiz. Hikmetini idrak ettiğimiz ve anladığımız şer'î hükme "mânası makul olan hüküm" adını veririz yani, bu hükmün hikmetini ve maksadını aklımız idrak etmiştir.

Bir de beşer aklının hikmetini idrak edemediği birçok şer'î hükümler vardır. Bunlara "taabdudî hükümler" adı verilir. Bunun mânası Allah'ın hükmüne itaat ederiz ve ona ibadet ederiz, ondan murad olunan hikmeti her ne kadar anlamasak bile.

2-İslâm şeriatı çok kere "tederrüç"e riayet eder. Öyle ki şer'î hüküm tam olarak hemen bir defada gelmez. Belki Şâri, bu hükümden ne kadarına insanların tahammül edebileceğine gözetir. Böylece hükmün bir kısmını emrederek başlar. İnsan, o kısmı kabul edip onunla amel edince, Şâri, bu hükme bir bölümü daha ilave eder. Bunu da insan kabul edip onula amel edince, Şâri, hükmü tamamlar ve hepsini emreder.

Şarabın haram kılınması; önce namaz içinde olmuş bu emre insanlar uyduktan sonra şarabın tamamen haram olduğunu bildiren âyet nâzil olmuştur. Bu teşrîdeki tederrüce bir misal teşkil etmektedir.

Neshe Ait Bazı Misaller:

Cihad hakkında:

Kur' an-ı Kerîm' de Hz. Peygambere ve Müslümanlara, kâfirlerin kendilerine dil ile ve fiil şeklinde yaptıkları eziyet ve sıkıntılara sabretmelerini emreden yirmi kadar âyet nâzil olmuştur. Bununla beraber âyetler, Peygamberimize Allah'ın emrini beklemesi bu konuda acele etmesini de emretmiştir.

Kur' an-ı Kerîm' de şöyle buyuruluyor: “Ey Muhammed, Rabbinin hükmüne kadar sabret; doğrusu sen Bizim nezaretimiz altındasın.”⁴⁸

“Allah'ın buyurduğu gelene kadar bekleyin.”⁴⁹

“Putperestlerin söylediklerine sabret, yanlarından güzellikle ayrıl.”⁵⁰

“Ey Muhammed, Peygamberlerden azîm sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret; inkârcılar için acele etme.”⁵¹

“İnkâr edenler eğer savaştan vazgeçerlerse geçmişlerinin bağışlanacağı ve tekrar başlarsa evvelkilerin hükmünün uygulanacağını söyle.”⁵²

Bu zikretmiş olduğumuz âyetlerde, Allah'ın Peygamber(s.a.)'e ve Müslümanlara emretmiş olduğu şer'î bir hüküm bulunmaktadır. Bu hüküm müşriklerin ve kâfirlerin onlara yapmakta oldukları eziyetlere sabretmeleri ve Allah'ın bu konuda ne emredeceğini beklemeleri-

⁴⁸ 52. Tûr, 48.

⁴⁹ 9. Tevbe, 24.

⁵⁰ 73. Müzzemmil, 10.

⁵¹ 46. Ahkâf, 35.

⁵² 8. Enfâl, 38.

dir. Hz. Muhammed'den önceki resuller ve nebiler de eziyete mâruz kalmışlar, fakat azîm ve kuvvet ile sıkıntılara sabretmişlerdi.

Son âyet, Peygamberimize müşriklerle iyi geçinmesini ve onlara Allah'tan şöyle haber vermesini emrediyor: Eğer müşrikler yapmakta oldukları eziyet ve kötülüklerden vazgeçerlerse Allah da onların yapmış oldukları bu kötülük ve eziyetleri affedecektir.

Müşriklerin sıkıntılarına katlanması, Allah'ın ilminde Müslümanların durumu ile ilgili muvakkat bir hüküm olarak vardı. Müslümanların durumu ise, onların kâfirlerin kötülük ve eziyetlerine aynı şekilde mukabele etmeyecek derecede zayıf olmaları idi. Ama Müslümanlar bakımından bir hüküm daimî idi ve onun muvakkat olduğunu bilmiyorlardı. Peygamberimizin (S.A.) Mekke'den Medine'ye hicret etmesinden sonra Müslümanların durumu değişti. Evs ve Hazrec kabilelerinden ibaret olan Ensar Müslüman oldu. Onların İslâmiyet'i kabul etmeleriyle Müslümanlar kuvvetlendi ve zayıf olma durumundan kurtuldular. Yukarıda geçen âyetlerin hükmü neshedildi. Onların yerine, Müslümanların yeni durumuna uygun başka bir hüküm geldi. Şimdi artık Müslümanlar kendilerine yapılacak eziyet ve zulümleri defedebilecek kadar kuvvetli idiler. Müslümanların maslahatı, yararı olan onların nefislerini, mallarını ve itikadları koruyan ve hallerine uygun kuvvetli hüküm cihaddan ibarettir.

Kur'an-ı Kerim'in Medine'de nâzil olan kısmında Allahü Taâlâ'nın kâfirlere ve münafıklara karşı peygamberimizin ve müslümanların çarpışmalarını emreden âyetler nâzil olmuştur. Medine'de nâzil olan bu âyetler Müslümanlara müşriklerin zulümlerini sabretmelerini emreden âyetlerin hükümlerinin sona ermiş olduğunu açıklıyordu. Cihad hükmünden ibaret olan bu yeni hüküm eski âyetlerin hükmünü neshetmiş oluyordu.

Kur'an'da şöyle buyruluyor:

“Fitne kalmayıp yalnız Allah'ın dini kalana kadar onlarla savaşın.”⁵³

“Ey Peygamber, inkârcılarla ve iki yüzlülerle savaş onlara karşı sert davran.”⁵⁴

⁵³ 8. Enfâl, 39.

Eziyetlere sabredilmesini, müşriklerle sulh halinde bulunmayı ve onları güzel bir şekilde terk etmeyi bildiren âyetlerle, Kur'an'da bulunan kıtal âyetleri arasında görünen ihtilâf gerçekte bir ihtilâf olmayıp, ilk âyetin ihtiva ettiği hüküm, Müslümanların zayıf oldukları ve düşmanlarına karşı harbe muktedir olmadıkları bir zamanda üzerlerine vâcip olan bir hükümdür. Vaktaki Peygamber (s.a.) Mekke'den Medine'ye hicret buyurdular Müslümanlar, düşmanlarının kendilerine karşı yönelttiği eziyetlerine kılıç ve harple karşı koyacak bir güce malik oldular, işte o zaman neshedici yeni bir hüküm geldi. Burada nefislerini, mallarını ve inançlarını korumak için düşmanla çarpışmaları bildiriliyordu. İşte bundan dolayı, sulh halinde bulunma ve iyi geçinmeyi emreden âyetlerin hükmü kalktı ve neshedildi onların yerine cihad âyetleri nâzil oldu. Bu yeni hüküm, sabit ve bâkîdir, değişmez ve onu nesheden bir hüküm gelmemiştir.

Bir kısım âlimler diyor ki; düşmanlarla iyi geçinmek ve onlarla savaşmak hakkındaki âyetlerin hepsi muhkemdir ve hükümleri sabittir. Ve bunlarda nesih yoktur. Öyle ki Müslümanlar savaştan âciz oldukları zaman, onlara vâcip olan düşmanlarıyla iyi geçinmek, onlarla sulh halinde olmak, onları güzel bir şekilde kendi hallerine terk etmek ve onların yapacakları eziyetlere sabretmektir. Eğer Müslümanlar kuvvet kazanır düşmanlarını eziyetlerine karşı savunma güçleri yeterse onların üzerine vacib olan şey âyetlerin ifade ve emrettiği cihatta bulunmaktır. Buna göre, bu âyetler arasında, hükmü kaldırılan "mensûh" ve hükmü bâki olan "nâsîh" âyet yoktur. Bilakis bu âyetlerde iki hüküm vardır: birincisi Müslümanların durumlarıyla ilgili eski hüküm, ikincisi de yine Müslümanların başka bir durumla ilgili daha sonraki hükümdür. Ne zaman ilk durum Müslümanların zayıf olma hali bulunursa, önceki hükme göre hareket edilir. Bu sabır ve iyi geçinme yoludur. Ne zaman ikinci durum gerçekleşirse -ki Müslümanların kuvvetli olma halidir- o zaman ikinci hüküm olan (geciktirilmiş hüküm) cihad ve kıtal hükmüne göre hareket edilir.

⁵⁴ 9. Tevbe, 73.

Âyetlerde bulunan emirlerin hepsine uymak gereklidir. O hale uygun hükmü, sadece Müslümanların durumu tayin ve tesbit eder. Müslümanların durumu değişince, o duruma uygun bir hükmün tatbikine başlanır. Âyetler nasıl anlaşılırsa anlaşılsın, onlarda var gibi görünen ihtilâf ortadan kalkar, tezat veya tenakuz diye bir şey kalmaz.

Kur'an âyetleri arasında ihtilâf imiş gibi görünen âyetlerin başka bir örneği cihad konusundadır. Cihad farz kılındı. Fakat zikredilen âyetler, kaç müslümanın ne kadar düşman karşısında çarpışmak zorunda olduğunu açıklamamıştır. Şu iki âyet bu sayıyı açıklamıştır:

“Eğer sizden sabredici yirmi kişi olursa 200 düşmana karşı gelir.”⁵⁵

“Eğer sizden 100 tane sabredici olursa 200 düşmana galip gelir.”⁵⁶

Ancak bu iki âyetteki hüküm birbiriyle ihtilâf halindedir.

Birinci âyetin ifade ettiği hüküm: Müslümanların sayısı düşmanların sayısının onda biri bile olsa onlarla çarpışmaları gerekli olup on misli düşmandan kaçmaları haramdır. Bir müslümanın on düşman ile çarpışması gereklidir. İkinci âyetin ifade ettiği hüküm ise Müslümanların sayısı düşmanlarının sayısının yarısına ulaştığında onlarla çarpışmalarını gerekli olduğunu, eğer düşmanlar Müslümanların iki mislinden fazla ise çarpışmanın gerekmediğidir. Bir müslümanın iki düşman ile çarpışması gereklidir.

İki âyet arasındaki bu ihtilâf gerçek bir ihtilâf değildir. Çünkü birinci âyetin hükmü, ikinci âyetin hükmü ile neshedilmiştir. Böyle olunca ikisi arasında ihtilâf kalmaz. Bu misalde dikkat edeceğimiz husus neshedilmiş olan hükmün daha ağır olduğu ve dayanmanın ve tatbik etmenin güç olduğudur. İşte bu hüküm neshedildi ve yerine daha hafif kabul edilmesi ve uyulması kolay olan bir hüküm koyuldu. Bu, şu âyetin mânasıdır:

⁵⁵ 8. Enfâl, 65.

⁵⁶ 8. Enfâl, 66.

“Şimdi Allah yükümüzü hafifletti, zira içinizde zayıf bulunduğunu biliyordu.”⁵⁷

Âyetler arasında zâhir olan ihtilâfların, nâsîh ve mensûh olanın bilinmesiyle giderilmesinin örneklerinden birisi de oruçtur:

Oruç

İslâmiyet’in başlangıcında bir Müslüman, Ramazan orucunu tutmak veya yediği her Ramazan günü için bir fidye vermek, arasında muhayyer idi. Her gün için bir fakire bir veya iki müt tutarda sadaka verecekti. Daha sonra bu hüküm, şeriatteki kaidesine uygun olarak değişti. Seçimli olmak kaldırıldı. Daha sonra onun yerine belli bir emir geldi ki o da Ramazan orucunun tutulmasıdır. Bu oruç Ramazan hilâlini gören ve hastalık ve yolculuk gibi özürleri olmayan her müslümana farz kılındı. Bu iki âyet şunlardır:

“Oruca dayanamayanlar, bir düşkünün doyuracak kadar fidye verir.. oruç tutmanız sizin için hayırlıdır.”⁵⁸

“Sizden bu ayı idrak eden onda oruç tutsun.”⁵⁹

Burada iki hüküm bir aradadır. Zâhirde bunlar ihtilâf halindedir, fakat oruç tutmakla fidye vermek arasında muhayyer kılan âyet neshedilmiştir. Ramazan ayının orucunun tutulmasını farz kılan âyetin hükmü sâbit kalmıştır. Bu emre aykırı bir husus yoktur.

Kibleye Yönelmek Konusu

İmam Buharî ve Müslim’in sahihlerinde şu rivayet gelmiştir: Peygamber (s.a.) Kudüs’deki Beytül-Makdis’e yönelerek on altı ay namaz kılmıştır. “Yüzünüzü Mescid-i Haram semtine çeviriniz, bulunduğunuz yönde yüzlerinizi onun yönüne çeviriniz.”⁶⁰

Burada da ihtilâflı görünen iki hüküm vardır: Hadisi şerif, Müslümanların namazlarının kiblesinin Beyt-i Makdis olduğunu söylü-

⁵⁷ 8. Enfâl, 66.

⁵⁸ 2. Bakara, 184.

⁵⁹ 2. Bakara, 181.

⁶⁰ 2. Bakara, 144.

yor; âyet ise kıblenin Kâbe olduğunu beyan ediyor. Bu ihtilâfların nesih yoluyla giderilmesi şöyledir:

Hadisin namazda kıble olarak Beyt-i Makdise yönelmek gerektiğini söyleyen hüküm Müslümanlara Mekke’de bulunan Kâbeye yönelmelerini bildiren âyetin hükmüyle neshedilmiştir. Dikkat etmemiz gereken husus burada neshedenin Kur’an neshedilenin ise sünnet olduğudur. Yani nâsîh mütevatirdir; mensûh ise haberi âhaddır.

Kocası Ölen Kadının İddeti

Bu müddetin miktarında Kur’an-ı Kerim’in iki âyeti ihtilâf haline imiş gibi görünür.

“İçimizden ölüp karılar bırakacak olanlar evlerinden çıkarılmaksızın, senesine kadar karılarının geçimini sağlayacak şey vasiyet etsinler.”⁶¹

“İçinizden ölenlerin bırakmış olduğu karılar, kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.”⁶²

SÜNNET

Sünnet, İslâm teşriinin kaynaklarından ikincisi olup Kur’an-ı Kerim’den sonra gelir. Sünnet, Resulullah’ın sözleri, fiilleri ve takrirlerinden ibarettir.

Resulullah’(s.a.)ın hayatına bakan bir kimse, Onun şu sıfatlara hâiz olduğunu görecektir:

- 1-Hz. Muhammed Allah’ ın resûlü idi.
- 2-Yine o müfti idi.
- 3-Peygamberimiz kadı (hâkim) idi.
- 4-Hz. Peygamber İmam yani devlet başkanı idi.
- 5-Hz. Peygamber bir insandı.

⁶¹ 2. Bakara, 240.

⁶² 2. Bakara, 243.

Peygamberimizden bütün bu sıfatlarıyla sözler, filler ve takrirler sâdır olmuştur. Başka bir ifade ile ondan sünnet sâdır olmuştur.

Peygamberimizin Allah'ın Resûlü Oluşu

Peygamberimizin Resûl olup, Allah tarafından mükellef kılındığı vazifesi Allah'tan aldığı vahyi insanlığa tebliğ etmesidir. Tebliğ: Vahyin Allah' dan nakledilmesi ve beşeriyete anlatılmasıdır. Mübelliğ veya nakledicinin, Allah'ın vahyettiği veya emrettiği şeyleri tebdil ve tağyir etmeye hakkı yoktur. Vahiyden ne murat edildiğinin açıklanması ve insanların anlaması için izah edilmesi de vahyin tebliğine girmektedir. Anlamak sorumluluk için şarttır. Bu tebliğ "risâlet" anlamında olup, tebliğ edici resûl, doğrudan doğruya Allah'dan nakledici olmaktadır. Peygamberimiz (s.a.) bu nakil ve kendisi namına tebliğ vazifesini, kendisinden sonra âlimlere bırakmıştır. Hadîste şöyle buyurulmuştur: "Benim sözümü işitip anlayan ve benden işittiği gibi başkasını nakleden kimseyi Allah cennet nimetlerine nâil kılsın, benden işitenden daha çok anlayan ne kadar dinleyici vardır."

Peygamberimizden tebliğ vazifesini alanlar, hadîs râvileri, muhaddisler ve Kur'an-ı Kerim' i hıfzedenlerdir. Bu kimseler, aynı zamanda Hz. Peygambere nâzil olan vahyin de tebliğ edicileridir. Ancak bunlar doğrudan doğruya Allah'dan nakletmezler. Resûlle aralarındaki fark işte budur. Hadîs râvilerinin, muhaddislerin ve Kur'an'ı hıfzedenlerin rivayet ettiklerini tebdil ve tağyir etmeye hakları yoktur. Yukarıdaki hadîste peygamberimizin "Benden duyduğu gibi" sözü; Kur'an'ın ve hadîsin, anlatmak istediği mânadan çıkması için, sözlerini aynen muhafazası gerektiğini açıkça bildirmektedir.

Peygamberimizin Müftî Oluşu:

Peygamberimizin ifta vazifesini anlayabilmek için İslâm âlimlerine göre müftülerin ve ifta vazifesinin mânasını anlamamız yerinde olur. Fetva vermek için âlim bir müftü ne yapıyor? Müftü, istenen hükmü, yani fetvayı, Kur'an'da, sünnetde veyahut diğer İslâmî kitaplarda aramaktadır. Başka bir deyimle, kendisine sorulan hükmü veya fetvayı ortaya koymak için, içtihad ediyor ve yanında bulunan

kaynakları araştırıyor. Bulduğu zaman fetva sorana, o meselede Allah'ın hükmü şöyledir diye bildiriyor. Müftü bu konuda Hz. Peygamberin vârisidir. Allah'ın resûlünün fetva vermesi, yanında bulunan ve Allah tarafından vahyedilen hükümlerden bulduğu ve anladığını haber vermesidir. Başka bir mâna ile peygamberimizin fetva vermesi, içtihadta bulunması ve vahyi anlaması ve anladığını da insanlara tebliğ etmesidir. Hz. Peygamberin Allah'dan tebliği, risâlet vazifesi olup nakilden ibarettir. İftâ ise, hüküm çıkarmak ve bu vahyi anlamak demektir.

Peygamberimizin Kadı Oluşu:

Peygamber (s.a.) tebliğ ve iftâ vazifelerinde, bir hükmü yerine getiren ve infâz eden durumunda değildir. Sadece, nakil ve anlayış bakımından tebliğ edicidir. Bununla beraber O'nun tebliğleri ve fetvaları, itâat edilmesi gerekli hükümlerdir.

Kazâ vazifesinde ise, Peygamberimiz zorlayıcı olup, hüküm veren bir hâkimdir. Hükmünün de infâzı gereklidir. Hz. Peygamber burada, hâkimlerin usûlüne tâbi olur; şahid ister, yemin, ikrar v.s. gibi yollara başvurur.

Peygamberimizin tebliğ ve fetva vazîfeleri, kendisinden, âlimlere mîras olarak geçmiş olduğu için, bu vazîfeleri yapmak için, bir kimsenin izin almasına ihtiyaç yoktur. Tebliğ ve fetvaya kendisini kudretli hisseden her müslümana, bu vazîfeleri yapması vâcib olur. Bu bakımdan bir âlim, öğretmek için, bir müftü de fetva vermek için herhangi bir izne muhtaç değildirler.

Fakat Peygamberimizin kazâ ödevine gelince, bu, insanlar arasında ilzam edici ve infâz edilen bir hüküm vermesidir. Hiçbir kimsenin kendiliğinden böyle bir hüküm vermeye kalkışması câiz olmadığı gibi, devlet başkanının hükmü olmaksızın, bir kimsenin hâkimlik görevini yüklenmesi de mümkün değildir. Bu vazîfe idare ile ilgili bir iştir. İdârenin başında bulunan bir kimse kadıyı tayin eder. Herkesin kendini kadı tayin etme yetkisi yoktur.

Hız. Peygamberin İmam Yani İslâm Topluluğunun Başkanı Oluşu

Peygamberimiz (s.a.) İslâm toplumunun başkanı idi. Kendilerinden başkan ve İslâm topluluğunun yöneticisi olarak sözler ve fiiler sâdir olmuştur. Kâfirlerle, hârici olan âsilerle ve kendileriyle savaşılmasına karar verilen kimseler üzerine ordular gönderilmesi, Beytülmalin mallarının mahallerine harcaması, gelirlerinin de yerlerinden toplanması, vâlilerin ve kadıların tayin edilmeleri, ganîmetin taksim edilmesi ve Peygamberimizin bunlardan başka bazı fiilleri bu bölüme girmektedir.

İmamet veya İslâm topluluğunun başkanlığı görevi, Peygamberlik ve elçilik mefhumu içine girer mi? Öyle ki; Peygamberimiz, şu fiilleri işledi veya şu sözleri söyledi dediğimizde, onları Peygamber ve rusûl olarak mı yapmıştır, yoksa başkan olması sıfatıyla mı yapmıştır?

Bu konuda, yani Resûlullah'ın başkanlığının nübüvete dâhil olup olmaması hususunda, İslâm âlimleri, bilhassa 19. ve 20. Yüzyılda yaşayanlar ihtilâf etmişlerdir. Bir kısım âlimler, "Peygamberimiz, Müslümanların İmanı ve başkanı olmasından ötürü, bütün sözleri ve fiilleri, kendisinden peygamber olarak sâdir olmuştur, hepsi de Allah'tan vahyolunmuş itibar edilir" demişlerdir. Onlardan bir kısmı ise şöyle demiştir: "İmamet, yani Müslümanların başkanlığı vazîfesi, Peygamberliğe dâhil değildir. İmamet, peygamberlik mefhumun dışındadır. Peygamberin ve peygamberliğin şartları arasında, o kimsenin ümmetinin başkanı olmak şartı yoktur. Hz. Muhammed' den önce, kavminin idâresini üzerine almamış peygamberlerin gelip geçtiği zikredilmiştir."

Bu son görüşün doğru olduğu anlaşılmaktadır. Bunun delili şudur; Peygamberimiz (s.a.) tarihin tesbit ettiğine göre, birkaç kere Medine'ye kendi yerine idâreciler bırakmıştır. Peygamberimizin o kişileri kendine halife olarak tayini, şüphesiz, peygamberlik vazîfesinde onları halife kıldığına delâlet etmez. Bu hareket, onları peygamberlik dışında olan, idârede halife kıldığını gösterir. Bundan dolayı, Peygamberimizin İmam (devlet başkanı) olarak yaptığı tasarrufları ve sözlerini, herhangi bir kimsenin, devlet başkanından izin almadan yapması ve söylemesi câiz değildir. Burada Peygamberimizin hadislerinden bazı misaller zikretmek faydalı olur. Okuyucu, bu

hadîsleri Peygamberimizin hangi sıfatıyla buyurmuş olduğunu anlayabilir.

1-Ebû süfyan'ın karısı Hind bintü Utbe, Peygamberimize kocası Ebû Süfyan'ı şikayet etti. Kocasının kendisi ve çocuklarına nafaka konusunda çok cimri davrandığını söyledi. Peygamberimiz Hind'e şöyle buyurdu:

“Ebû Süfyan'ın malından, sana ve çocuklarına yetecek kadar al. Peygamberimiz bu hadîste Ebû Süfyan'ın karısına, onun izni olmaksızın malından kendine ve çocuklarına yetecek kadarını almasını emretmiştir. Eğer bu hadîs, Peygamberimizden müftü sıfatıyla sâdır olmuşsa –fetvâ sıfatı genel olduğundan- bu konuda devletin iznine ihtiyaç yoktur. Bundan dolayı, borçlu olan kimseden, hakkını almak imkânına sahip olan herkes, hakkını, onu vermek istemeyen kimsenin iznine muhtaç olmadan alabilir. Fakat bu hadîs Peygamberimizden kadı (hâkim) sıfatıyla sâdır olmuşsa, hak sahibinin hakkını, hâkimin hükmü ve izni olmaksızın alması câiz değildir.

2-İkinci misâl: Hadîsde şöyle gelmiştir:

“Harp esnasında düşmandan birini öldüren kimse onun üzerindeki alabilir.”

Bu hadîs de aynı şekilde Peygamberimizden müftü sıfatıyla sâdır olmuş olabilir. Fetvâ sıfatı umumî olduğu için, harpte her Müslüman öldürdüğü düşmanın mâlik olduğu şeyleri alma hakkına sahip olsun. Fakat Peygamberimiz bu hadîsi, kadı veya İmam sıfatıyla buyurmuşsa, cihada devlet başkanının izni veya hükmü olmaksızın, ganimetten bir şey almaya kimsenin hakkı olmaz. Ganimetlerin taksim edilmesinin münhasıran devlet başkanının vazifelerinden olduğunu öğrendiğimiz zaman, harpte öldürülenlerin üzerindeki eşyayı ve ganimetleri mücahidlere dağıtacak kimsenin, sadece devlet başkanı olduğun anlarız.

Bu anlattıklarımızın özeti şudur: Eğer Peygamberimiz Allah'tan tebliğ edici ve müftü olarak buyurmuşsa, o tebliğ ettiği veya iftâ ettiği şeye uymaya hiç kimseyi zorlamaz. Çünkü Peygamberimizin

tebliği ve fetvası umumîdir ve bütün Müslümanlara şâmildir. Fakat Peygamberimiz kadı veya –İslâm cemaatinin başkanı olarak hüküm vermişse, -bu iki sıfat idârî sıfatlar olduğu için- bir kimsenin kazâ ve imamet vazîfelerini kendi kendine üzerine alması câiz değildir. Bilakis, bu iki vazîfeyi deruhte etmesi için devletin iznini alması gerekmektedir.